

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Darbo teisės katedra**

Gretos Bujutės
V kurso darbo teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimas: Lietuvos ir
Latvijos palyginimas**

Vadovas: lekt. dr. J. Maculevič

Recenzentas: as. V. Petrylaitė

Vilnius 2009

Turinys

Ižanga.....	3
1. Kaupiamųjų pensijų sistema	5
1.1. Kaupiamųjų pensijų sistemos vietos pensijų sistemoje problematika	5
1.2. Kaupiamųjų pensijų sistemų sukūrimo Lietuvoje ir Latvijoje priežastys ir eiga.....	8
2. Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimas	14
2.1. Dalyvavimas kaupiamųjų pensijų sistemoje	15
2.1.1. Bendra dalyvavimo kaupiamųjų pensijų sistemoje tvarka.....	15
2.1.2. Kaupiamųjų pensijų sistemų dalyviai	17
2.1.3. Kaupiamųjų pensijų sistemų dalyvių teisės	22
2.1.4. Pensijų kaupimo sutartis	24
2.1.5. Kaupiamųjų pensijų įmoka	27
2.1.6. Kaupiamųjų pensijų išmoka.....	30
2.1.7. Dalyvavimo kaupiamųjų pensijų sistemoje pabaiga.....	34
2.2. Pensijų kaupimo bendrovės ir jų vykdoma veikla	35
2.2.1. Pensijų kaupimo bendrovė.....	35
2.2.2. Pensijų turtas ir jo investavimo ypatumai	40
2.2.3. Pensijų kaupimo bendrovės ar jos valdomo pensijų fondo/investicinio plano keitimas.....	44
2.3. Kaupiamųjų pensijų sistemos priežiūra	49
2.3.1. Kaupiamųjų pensijų sistemos priežiūros institucijos ir jų veikla.....	49
3. Kaupiamųjų pensijų sistemų Lietuvoje ir Latvijoje reglamentavimo įvertinimas ekonominės krizės kontekste	53
Išvados	57
Literatūros sąrašas.....	59
Santrauka.....	66
Summary	67

Ižanga

Temos aktualumas. Pensijų sistemos reforma senėjančiose visuomenėse yra viena iš aktualiausių socialinės apsaugos temų. Prieš devynerius metus Latvijoje ir prieš šešerius metus Lietuvoje buvo pradėtos pensijų sistemų reformos – šalia valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemų buvo sukurtos kaupiamųjų pensijų sistemos, finansuojamos iš valstybinio socialinio draudimo lėšų. Šiomis reformomis buvo siekta užtikrinti pensijų sistemų stabilumą ilgalaikėje perspektyvoje bei didesnes pajamas sulaukus senatvės amžiaus. Šiame darbe atliekama Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimo analizė, siekiant palyginti Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemas, yra aktuali tuo, kad padeda pažinti abiejų valstybių pasirinktus pensijų sistemų reformų kelius, pastebėti jų skirtumus ir įvertinti jų privalumus bei trūkumus ekonominės krizės kontekste.

Šio darbo **tikslas** – palyginti Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimą.

Siekiant šio tikslo, keliami tokie pagrindiniai **uždaviniai**:

1. Įvertinti kaupiamųjų pensijų sistemos vietą pensijų sistemoje bei atskleisti kaupiamųjų pensijų sistemų kūrimo Lietuvoje ir Latvijoje priežastis ir eigą;
2. Išanalizuoti Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimą;
3. Įvertinti Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimą ekonominės krizės kontekste ir pateikti pasiūlymus dėl galimų Lietuvos ir Latvijos teisės aktų, reglamentuojančių kaupiamąsias pensijų sistemas, pakeitimų ar papildymų.

Objektas. Kaupiamųjų pensijų sistemos, finansuojamos iš valstybinio socialinio draudimo lėšų.

Dalykas. Šiame darbe yra analizuojamas Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimas. Susipažįstant su abiejų valstybių teisės aktais, buvo pastebėta, kad skiriasi vartojamos sąvokos. Siekiant nenukrypti nuo Latvijos įstatymų leidėjo turėtos tikrosios sąvokų reikšmės, buvo nuspręsta šio darbo antroje dalyje, analizuojant Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemą, naudoti Latvijos norminiuose teisės aktuose vartojamas sąvokas. Analizuojant Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemą, naudojamos Lietuvos teisės aktuose vartojamos sąvokos. Taigi, analizuojant Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemą, šiame darbe bus naudojamos tokios sąvokos:

- valstybinių pensijų fondų sistema¹;
- lėšų valdymo bendrovė²;
- lėšų turėtojas³;
- investicinis planas⁴;

Darbo struktūra. Šiame darbe pasirinkta tokia struktūra, kad būtų pateikta kuo nuoseklesnė temos analizė, nuo bendriausio pobūdžio klausimų pereinant prie konkrečių dalykų. Darbas pradedamas bandant atskleisti kaupiamųjų pensijų sistemos vietą pensijų sistemoje, Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų sukūrimo priežastis ir eigą. Antrajame skyriuje analizuojamas Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimas, o trečias skyrius skirtas Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimo įvertinimui ekonominės krizės kontekste ir pasiūlymų dėl teisės aktų, reglamentuojančių kaupiamąsias pensijų sistemas, pakeitimų pateikimui.

Darbo tikslas ir uždaviniai orientuoja į konkrečius **tyrimo metodus**: *mokslinės literatūros analizės ir apibendrinimo* metodas, kuris padėjo analizuojant kaupiamųjų pensijų sistemos vietą pensijų sistemoje; vadovaujantis *istoriniu* metodu nagrinėjama kaupiamųjų pensijų sistemų Lietuvoje ir Latvijoje sukūrimo eiga ir priežastys. Derinant *loginį* ir *lyginamosios analizės* metodus buvo tiriamos Lietuvos ir Latvijos teisės norminių aktų, reglamentuojančių kaupiamųjų pensijų sistemas, nuostatos.

Šaltinių apžvalga. Darbe analizuojami ir vertinami galiojantys Lietuvos ir Latvijos teisės norminiai aktai, teisės norminių aktų projektų aiškinamieji raštai, taip pat atitinkami Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimai, daugiausia remiamasi Lietuvos ir Latvijos mokslininkų publikacijose, tarptautinių organizacijų atliktuose tyrimuose (anglų kalba), taip pat informavimo priemonėse pateiktomis nuomonėmis, bei Lietuvos ir Latvijos valstybinių institucijų pateikiama statistine ir tyriamąja medžiaga.

¹ Pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemą, vadinasi Valstybinių pensijų fondų įstatymas. Šiame teisės akte, įvardinant kaupiamųjų pensijų sistemą, naudojamas terminas – valstybinių pensijų fondų sistema.

² Analogas Lietuvos teisės aktuose naudojamam “pensijų kaupimo bendrovės” terminui.

³ Lietuvos teisės aktuose naudojamas terminas “depozitoriumas”, tačiau Latvijos teisės aktuose toks terminas nenaudojamas, o vartojamas „lėšų turėtojo“ terminas.

⁴ Lietuvos teisės aktuose naudojamas terminas “pensijų fondas”, tačiau Latvijos teisės aktuose toks terminas nenaudojamas, o vartojamas „investicinio plano“ terminas.

1. Kaupiamųjų pensijų sistema

1.1. Kaupiamųjų pensijų sistemos vietos pensijų sistemoje problematika

Žmonėms, sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus, pensijos dažniausiai yra vienintelis jų pajamų šaltinis. **Pensijos** – tai senatvės pajamos, skirtos kasdieniam senų žmonių vartojimui finansuoti⁵. Reiktų atkreipti dėmesį ir į pensijos ekonominę prasmę – pensija suprantama kaip asmens dalies sukuriamų gėrybių atidėjimas vartojimui tam laikui, kai jis nebedirbs dėl senatvės⁶.

Valstybės, siekdamos užtikrinti asmenų, sulaukusių senatvės pensijos amžiaus, apsaugą senatvėje, kuria pensijų sistemas. Pagrindinis visuomeninės **pensijų sistemos tikslas** – sukurti kiekvienam šios sistemos dalyviui stabilų, numatomą ir adekvatų senatvės pajamų šaltinį⁷.

XX a. pabaigoje industrinėse šalyse pradėta kalbėti apie senatvės krizę. Pagrindinė priežastis – demografiniai pokyčiai, kurie įvyko antrojoje XX a. pusėje. Dėl smarkiai sumažėjusio gimstamumo ir pailgėjusios gyvenimo trukmės didėja pensinio ir darbingo amžiaus žmonių santykis. Tai reiškia, kad arba kris pensinio amžiaus žmonių gyvenimo standartai, arba jiems išsaugoti dirbančioji karta privalės labiau riboti savo vartojimo augimą⁸. A. Guogis teigia, kad gyventojų senėjimo tendencija XXI a. gali atvesti prie neprognozuojamų socialinių kataklizmų⁹. Demografinių pokyčių keliami iššūkiai pensijų sistemoms paskatino jų reformas daugelyje šalių, o tai kartu išplėtė ir pensijų sistemos sąvoką. Šiuolaikinėse socialinės apsaugos sistemose pensijų sistema jau suprantama ne tik kaip valstybinio socialinio draudimo sistema, bet ir privačios pensijų kaupimo sistemos¹⁰.

⁵ KATKUS, A.; MARTINAITYTĖ, E. *Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2002. P. 3.

⁶ LAZUTKA, R. Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Tyrimo „Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos“ ataskaitos I dalis. [žiūrėta: 2009 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm>>.

⁷ KATKUS, A.; MARTINAITYTĖ, E. *Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2002. P. 9.

⁸ LAZUTKA, R. Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai. *Ekonomika*, 2008, t. 82, p. 104-126.

⁹ GUOGIS, A. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 57.

¹⁰ GUOGIS, A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos. *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(2), p. 26-34.

Kokią vietą kaupiamųjų pensijų sistema užima pensijų sistemoje?

Pensijų sistemos yra skirstomos į pakopas. Idėja skirstyti pensijų sistemas į pakopas pirmą kartą buvo pasiūlyta 1994 m. Pasaulio banko¹¹. Pasaulio banko specialistai siūlė kurti pensijų sistemas, susidedančias iš trijų pakopų¹²:

- Pirmoji pakopa – privaloma, tradicinė viešoji pensijų sistema, finansuojama iš mokesčių.
- Antroji pakopa – privaloma, grindžiama individualiu lėšų kaupimu, valdoma privačių bendrovių ir reguliuojama valstybės, pensijų sistema.
- Trečioji pakopa – savanoriška profesinių arba kaupiamųjų pensijų sistema.

Svarbu paminėti, kad Pasaulio banko specialistų pateikta pensijų sistemos klasifikacija susilaukė kritikos. Londono Ekonomikos mokyklos profesorius N. Barr¹³ kritikuoja Pasaulio banko pasiūlytą klasifikaciją dėl to, kad ji konstruojama ne pagal tikslus, o pagal priemones. Profesorius siūlo skirstyti pensijų sistemą į tokias pakopas:

- Pirmoji pensijų sistemos pakopa turėtų būti privaloma, skirta apsaugoti nuo skurdo ir veikianti einamųjų išmokų sistemos pagrindu.
- Antroji pensijų sistemos pakopa turėtų būti skirta persikirstymui ir veikti draudimo pagrindu, šioje pakopoje galėtų būti tiek einamųjų išmokų sistema, kuri būtų valdoma valstybės institucijų, tiek ir kaupiamųjų pensijų sistema, kuri būtų valdoma privačių institucijų.
- Trečioji pakopa turėtų būti privačių kaupiamųjų pensijų fondų sistema, veikianti savanoriškumo pagrindu.

Kitą pensijų sistemos klasifikaciją pateikia Vilniaus universiteto profesorius R. Lazutka. Jo nuomone, pensijų sistemą reiktų skirstyti pagal gyventojų aprėpties kriterijų, t.y. pagal tai, kiek kiekviena pakopa apima gyventojų¹⁴:

¹¹ POTERAJ, J. *Pension systems in 27 EU Countries*. Vilnius: The Association of Polish Scientists of Lithuania, 2008. P. 65.

¹²World bank. *Averting the old Age Crisis. Policies to protect the Old and promote Growth*. 1994. [žiūrėta: 2009 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/09/01/000009265_3970311123336/Rendered/PDF/multi_page.pdf>.

¹³ BARR, N. *The welfare state as piggy bank*. Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 133.

¹⁴ LAZUTKA, R. Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Tyrimo „Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos“ ataskaitos I dalis. [žiūrėta: 2009 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm>>.

- Pirmoji pakopa – bazinė, apimanti visus arba bent jau visus samdomą darbą dirbančius gyventojus. Tai valstybinės arba socialinio draudimo pensijos, kurių sklandų veikimą užtikrina ir įstatymais apibrėžia valstybė.
- Antroji pakopa – profesinių pensijų sistemos. Jas teikia individualūs darbdaviai, jų asociacijos, profesinės sąjungos. Dalyvavimas jose – dažniausiai kolektyvinis pagal darbo sutartį.
- Trečioji pakopa – savanoriškas individualus draudimas, kuriuo asmenys rūpinasi patys.

Profesoriaus R. Lazutkos nuomone, kiekvienai iš trijų pakopų priskiriamos pensijos turi ir bendrų bruožų: pirmos ir antros pakopos pensijos remiasi darbu, antros ir trečios pakopos panašios tuo, kad jos abi gali būti organizuojamos kaupimo principu.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija¹⁵ pensijų sistemas klasifikuoja į dvi pakopas:

- Pirmoji pakopa – perskirstomųjų (einamųjų išmoku) sistema.
- Antroji pakopa – draudimo principu veikiančių pensijų sistema.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytas pensijų sistemos klasifikacijas¹⁶, darytina išvada, kad bendro sutarimo dėl pensijų sistemos, jos pakopų skaičiaus, klasifikavimo į pakopas kriterijų, kaupiamųjų pensijų sistemos vietos pensijų sistemoje nėra. Galima išžvelgti vieną bendrą aspektą tarp pateiktų pensijų sistemų klasifikacijų - mokslininkai sutaria, kad pirmoji pensijų sistemos pakopa išimtinai priklauso valstybinėms socialinio draudimo pensijų sistemoms, kurios veikia perskirstymo principu, o kaupiamosios pensijų sistemos yra paskirstomos tarp antrosios ir trečiosios pakopos, remiantis privalomumo kriterijumi.

Aprašytose pensijų sistemos klasifikacijose mokslininkai kaupiamųjų pensijų sistemą išskiria kaip savarankišką, savo atskirą vietą pensijų sistemoje turinčią sistemą. Tačiau jeigu kaupiamųjų pensijų sistema yra finansuojama iš valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos lėšų, kyla klausimas, ar tuomet ją galima išskirti kaip savarankišką pensijų sistemos pakopą. Galbūt tokiu būdu veikiančią kaupiamųjų pensijų sistemą reiktų laikyti pirmosios pensijų sistemos pakopos papildoma dalimi. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvių lėšas valdo privačios pensijų kaupimo bendrovės, šioje sistemoje

¹⁵ Organization for economic co-operation and development. *Pensions at a glance: public policies across OECD countries 2007*. Paris: OECD, 2007. P. 24.

¹⁶ Šiame darbe dėl ribotos darbo apimties apžvelgta tik dalis pensijų sistemos klasifikacijų, pateikiamų mokslinėje literatūroje.

neveikia kartų solidarumo principas, surinktos lėšos nėra išmokamos esamiems pensininkams, o yra kaupiamos individualiose dalyvių sąskaitose, galima daryti išvadą, kad kaupiamųjų pensijų sistemos atskyrimas nuo valstybinės socialinio draudimo pensijų sistemos, kurioje išimtinai veikia valstybė, yra pagrįstas ir prasmingas.

Kaupiamųjų pensijų sistemos tarp antrosios ir trečiosios pensijų sistemos pakopų skirstomas remiantis privalomumo principu, t.y. jeigu kaupiamųjų pensijų sistema yra privaloma, tuomet ji yra antrojoje pensijų sistemos pakopoje. Tačiau jeigu yra sukuriama savanoriškumo principu grindžiama kaupiamųjų pensijų sistema, ar tuomet tokią sistemą reiktų priskirti trečiajai pensijų sistemos pakopai?

Manytina, kad tokio pobūdžio kaupiamųjų pensijų sistema vis tiek turėtų būti priskirta antrajai pensijų sistemos pakopai, nes trečiosios pakopos kaupiamųjų pensijų sistemos pasižymi savanoriškumu, kuris suteikia teisę ne tik savanoriškai prisijungti prie šios sistemos, bet ir bet kada nutraukti dalyvavimą joje. Taipogi trečiosios pensijų sistemos pakopos kaupiamųjų pensijų sistemos yra finansuojamos iš asmeninių dalyvių lėšų.

Taigi šiame darbe, lyginant Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimą, laikymasis pozicijos, kad kaupiamoji pensijų sistema – tai antroji pensijų sistemos pakopa, yra tikslingas ne tik dėl aukščiau išvardintų priežasčių, bet ir dėl to, kad tarptautinių organizacijų¹⁷, Latvijos ir Lietuvos institucijų¹⁸ pranešimuose, Lietuvos mokslininkų¹⁹ pateiktose publikacijose laikomasi nuomonės, kad kaupiamųjų pensijų sistema yra antroji pensijų sistemos pakopa.

1.2. Kaupiamųjų pensijų sistemų sukūrimo Lietuvoje ir Latvijoje priežastys ir eiga

Lietuva

Lietuvos valstybinių socialinio draudimo pensijų sistema, sukurta 1991 – 1995 metais, veikia einamojo finansavimo principu. Tai reiškia, kad socialinio draudimo įmokos nėra kaupiamos jas kapitalizuojant, o iš karto panaudojamos socialinio draudimo išmokoms

¹⁷ Pasaulio banko, Tarptautinės darbo organizacijos.

¹⁸ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Latvijos Respublikos gerovės ministerijos.

¹⁹ R. Lazutkos, A. Guogio, A. Bartkaus ir kt.

padengti²⁰. Šios pensijų sistemos pagrindimis trūkumas yra tas, kad nėra sprendžiama ilgalaikių valdžios sektoriaus finansinių išipareigojimų, paaštrėsiiančių dėl visuomenės senėjimo, problema. Nereformuojant esamos pensijų sistemos po kelių dešimtmečių našta valstybinio socialinio draudimo biudžetui būtų buvusi nepakeliama²¹.

Taipogi Europos Sąjungos institucijos ragino esamas bei būsimas Europos Sąjungos valstybes nares reformuoti savo pensijų sistemas taip, kad jos būtų stabilios ilgalaikėje perspektyvoje ir nebūtų įtakojamos visuomenės senėjimo reiškinio²².

Atsižvelgiant į visas šias aplinkybes, 2000 m. balandžio 26 d. nutarimu Nr. 465 Vyriausybė patvirtino Pensijų reformos koncepciją²³, numatančią privalomojo kaupimo privačiuose pensijų fonduose įvedimą.

Pensijų reformos koncepcijoje buvo nurodyti tokie tikslai:

1. pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol, tačiau perskirstymas būtų ne padidintas, bet sumažintas;
2. finansiškai subalansuoti socialinio draudimo pensijų sistemą taip, kad ji galėtų artimiausiais metais veikti be finansinio deficito;
3. paskatinti taupymą šalyje bei sumažinti mokesčių vengimą.

Pagrindinis reformos uždavinys – nedidinant pensijų draudimui skirtų įmokų tarifo, įvesti privalomąjį kaupiamąjį pensijų draudimą, valdomą privačių pensijų fondų²⁴.

2000 m. spalio 25 d. Vyriausybė patvirtino Baltąją pensijų reformos knygą²⁵. Joje daug dėmesio skirta tuo metu egzistavusios pensijų sistemos analizei. Išvardytos keturios pagrindinės priežastys, dėl kurių būtina pensijų reforma:

1. Mažėjanti sistemos aprėptis (ilgainiui nemaža dalis pensinio amžiaus Lietuvos gyventojų neturės teisės į kokią nors valstybės teikiamą pensiją). Socialinio draudimo sistema iš esmės apima tik dirbančius pagal darbo sutartis asmenis ir gaunančius nuolatinį mėnesinį atlyginimą. Ji yra gana sunkiai pritaikoma savarankiškai dirbantiems, dauguma jų vengia mokėti socialinio draudimo įmokas.

²⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas. 2001. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>.

²¹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos sistemą. 2003. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>.

²² „Ibid“.

²³ Valstybės žinios, 2000, Nr. 36-998.

²⁴ LAZUTKA, R. Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai. *Ekonomika*, 2008, t. 82, p. 104-126.

²⁵ LAZUTKA, R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 2007, t. 18, Nr. 2, p. 64-80.

2. Mažos pensijos ir todėl menkos paskatos dalyvauti socialinio draudimo sistemoje. Sistemoje gana didelis perskirstymas.
3. Pensijų finansavimo sunkumai. Einamojo mokėjimo pensijų sistemos finansinis stabilumas iš esmės priklauso nuo mokesčių įmokas ir gaunančių išmokas santykio. Vien dėl demografinių priežasčių šis santykis nuolat blogėja. Pokyčiai darbo rinkoje (vis didėjantis savarankiškai dirbančių, visai nedirbančių skaičius) taip pat mažina šį santykį. Išplitęs įmokų vengimas ir darbas neformalioje rinkoje taip pat mažina socialinio draudimo įmokų mokėtojų skaičių.
4. Demografinis spaudimas pensijų sistemai. Lietuvos visuomenė senėja. Nuo 1990 m. mažėja gimstamumas, vidutinė gyvenimo trukmė šiek tiek ilgėja.

Baltojoje pensijų sistemos reformos knygoje buvo iškelta naujos pensijų sistemos vizija: „Norint užtikrinti pensijų sistemos gyvybingumą ilgalaikėje perspektyvoje, būtina keisti jos finansavimo būdą, įvedant privalomąjį kaupimą senatvei. Po reformos pensijų sistemą sudarytų trys pakopos, finansuojamos ir valdomos skirtingai.“²⁶.

Svarbu paminėti, kad pirmuosiuose Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projektuose²⁷ buvo siūloma įvesti privalomą kaupiamųjų pensijų sistemą. Tačiau vėlesniame Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekte²⁸ jau siūloma įvesti savanoriškumo principu pagrįstą kaupiamųjų pensijų sistemą, atsižvelgiant į 2002 m. gegužės 16 d. Lietuvos Respublikos Seimo išreikštą nuomonę dėl pensijų reformos modelio ir apimties.

2002 m. gruodžio 3 d. Lietuvos Respublikos Seimas (toliau tekste – Seimas) priėmė Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymą (toliau tekste – Pensijų sistemos reformos įstatymas)²⁹, kuris sudarė teisinę prielaidą pensijų sistemos reformai ir apibrėžė jos kryptį. Pensijų sistemos reformos įstatymas numatė, kad nuo 2004 m. sausio 1 d. gyventojai turės galimybę dalyvauti naujojoje pensijų kaupimo sistemoje. Šio įstatymo

²⁶ LAZUTKA, R. Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai. *Ekonomika*, 2008, t. 82, p. 104-126.

²⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2001 m. balandžio 18 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=130104&p_query=&p_tr2=>>; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2001 m. lapkričio 30 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=155167&p_query=&p_tr2=>>.

²⁸ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2002 m. spalio 4 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=187763&p_query=&p_tr2=>>.

²⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511.

pagrindu 2003 m. liepos 4 d. Seimas priėmė Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymą³⁰ (toliau tekste – Pensijų kaupimo įstatymas), Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymą³¹ (toliau tekste - Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas), bei galiojančių įstatymų pakeitimus ir papildymus³². Šie įstatymai nustato dalyvavimo pensijų kaupime ir pensijų kaupimo bendrovių, vykdančių pensijų kaupimą, veiklos sąlygas³³.

Taigi, priėmus paminėtus teisės aktus, Lietuvoje buvo įvykdyta struktūrinė socialinio draudimo senatvės pensijų reforma - šalia valstybinės socialinio draudimo pensijų sistemos sukurta savanoriško dalyvavimo principu grindžiama kaupiamųjų pensijų sistema, finansuojama iš socialinio draudimo įmokų³⁴.

Latvija

Atgavusi nepriklausomybę, Latvija susidūrė su esminėmis pensijų sistemos problemomis. Valsybė buvo pereinamajame laikotarpyje tarp centralizuotos planinės ir rinkos ekonomikos, ekonominis aktyvumas buvo smarkiai sulėtėjęs ir neoficialus sektorius vis augo. Kita problema su kuria susidūrė Latvija buvo ta, kad daugelis žmonių vengė mokėti mokesčius, o žmonių, turinčių gauti pensiją, skaičius vis augo (dėl žemo pensinio amžiaus). Tokia susidariusi situacija reikalavo iš valdžios imtis kuo skubesnių ir radikalesnių veiksmų, reformuojant paveldėtą iš Sovietų Sąjungos pensijų sistemą³⁵.

Latvijos pensijos sistema pasižymėjo tokiais iš Sovietų Sąjungos paveldėtos pensijų sistemos bruožais:

1. žemas išėjimo į pensiją amžius: moterims - 55 metai, vyrams – 60 metų;
2. daugeliui profesinių grupių buvo numatytos privilegijuotos išėjimo į pensiją taisyklės, tame tarpe ir žemas pensinis amžius;
3. teisė gauti pensiją buvo pagrįsta įrašais apie buvusį darbo stažą ir išmokos buvo susietos su ankstesniu darbo užmokesčiu;

³⁰ Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3472.

³¹ Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765.

³² Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3474.

³³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos sistemą. 2003. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>.

³⁴ LAZUTKA, R. Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai. *Ekonomika*, 2008, t. 82, p. 104-126.

³⁵ Latvian reform stands the test of time. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://globalpensi ons.com/data/GP_pdfs/features/feature_pdf_732.pdf>.

4. atskiros pensijų sistemos darbininkams ir ūkininkams;
5. pensijų sistemos finansavimas iš bendro valstybės biudžeto ir jokių individualių darbuotojų įmokų³⁶.

Latvijos pensijų sistemos reforma buvo reikalinga tam, kad užtikrintų valstybinės pensijų sistemos finansinį stabilumą ir tęstinumą ateities kartoms, bei pačios valstybės ilgalaikį fiskalinį stabilumą³⁷.

1995 m. buvo priimta Pensijų reformos koncepcija, kuria numatyta palaipsniui sukurti daugiapakopę pensijų sistemą³⁸:

- Pirmoji pensijų sistemos pakopa – valstybinių pensijų sistema.
- Antroji pensijų sistemos pakopa – valstybinių pensijų fondų sistema.
- Trečioji pensijų sistemos pakopa – privačių savanoriškų pensijų sistema.

Įgyvendinant Pensijų reformos koncepciją, 1995 m. buvo priimtas Latvijos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas³⁹ (toliau tekste – Valstybinių pensijų įstatymas). Ši valstybinių pensijų sistema veikia einamojo finansavimo principu⁴⁰.

Siekdama paskatinti antrosios pensijų sistemos pakopos sukūrimą, 1998 m. Latvijos Respublikos finansų ministerija parengė dokumentą, pavadintą „Valstybinių pensijų fondų įstatymo ekonominis pagrindimas“⁴¹. Šiame dokumente buvo teigiama, kad valstybiniame socialinio draudimo biudžete nebus pakankamai lėšų, kad būtų galima leisti visiems asmenims, apdraustiems valstybiniu socialiniu draudimu, dalyvauti valstybinių pensijų fondų sistemoje jos veiklos pradžioje. Todėl buvo rekomenduojama, kad dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje būtų privalomas tik tiems apdraustiesiems, kuriems įstatymo įsigaliojimo dieną bus mažiau nei 30 metų; asmenims nuo 30 iki 50 metų amžiaus suteikti teisę patiems apsispręsti dėl dalyvavimo valstybinių pensijų fondų sistemoje; asmenims, vyresniems nei 50 metų, iš vis neleisti prisijungti prie valstybinių pensijų fondų sistemos.

³⁶ International Labour Office. *Pension reform in the Baltic states*. Budapest. 2006. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/socsec/baltic_pension_reform.pdf>.

³⁷ Latvian reform stands the test of time. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://globalpensions.com/data/GP_pdfs/features/feature_pdf_732.pdf>.

³⁸ Ministry of welfare of the Republic of Latvia. *Social report*. 1997. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lm.gov.lv/upload/socialais_zinojums/soczin_par1997_eng.pdf>.

³⁹ Latvijas Vestnesis, 1995, Nr. 182.

⁴⁰ Ministry of welfare of the Republic of Latvia. *Social report*. 1997. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lm.gov.lv/upload/socialais_zinojums/soczin_par1997_eng.pdf>.

⁴¹ International Labour Office. *Pension reform in the Baltic states*. Budapest. 2006. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/socsec/baltic_pension_reform.pdf>.

Šiame dokumente buvo teigiama, kad valstybinių pensijų fondų sistema prisidės prie Latvijos vertybinių popierių biržos stiprinimo, turės teigiamą poveikį ne tik finansų sistemai, bet ir visai nacionalinei ekonomikai. Dokumente daroma užuomina, kad valstybė per pensijų fondus galėtų gauti paskolą su mažesnėmis palūkanų normomis nei yra siūloma tarptautinių finansų institucijų.

Dokumente taip pat yra analizuojamas skirtingų pensijų kaupimo įmokų dydžių poveikis valstybiniam socialinio draudimo biudžetui. Buvo padaryta išvada, kad 2 procentai nuo atlyginimo būtų racionaliausias įmokos dydis valstybinių pensijų fondų sistemos veiklos pradžioje.

Dokumente prieita prie išvados, kad valstybinių pensijų sistemos ir valstybinių pensijų fondų sistemos veikimas greta užtikrintų didesnę stabilumą, susiduriant su demografiniais ir ekonominiais svyravimais. Dokumente taip pat pripažįstama, kad yra tam tikras visuomenės nepasitikėjimas finansų ir priežiūros institucijomis dėl nesenų prisiminimų apie „Baltijos“ banko žlugimą ir vėlesnę bankų sistemos krizę. Todėl dokumente pabrėžiama, kad yra ypač svarbu imtis atsargių ir nuolatinių priemonių gyventojų švietimui apie naująją valstybinių pensijų fondų sistemą, siekiant įtikinti juos, kad ši sistema yra patikima ir saugi.

2000 m. vasario 17 d. Latvijos Respublikos Seimas priėmė Latvijos Respublikos Valstybinių pensijų fondų įstatymą⁴² (toliau tekste – Valstybinių pensijų fondų įstatymas), kuris sudarė teises prielaidas valstybinių pensijų fondų sistemai ir apibrėžė jos kryptis. 2003 m. gegužės 27 d. buvo priimtas Ministrų kabineto nutarimas Nr. 272 „Dėl valstybių pensijų fondų sistemos valdymo“⁴³ (toliau tekste – Ministrų kabineto nutarimas Nr. 272). Šis nutarimas nustato valstybinių pensijų fondų sistemos dalyvių registracijos, sutarčių sudarymo, dalyvių lėšų apskaičiavimo procedūras.

Priėmus paminėtus teisės aktus, Latvijoje buvo sukurta privalomo dalyvavimo principu grindžiama valstybinių pensijų fondų sistema, finansuojama iš socialinio draudimo įmokų.

⁴² Latvijas Vestnesis, 2000, Nr. 78/87.

⁴³ Latvijas Vestnesis, 2003, Nr. 82.

2. Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimas

Lietuva

Pagrindiniai įstatymai, reglamentuojantys kaupiamųjų pensijų sistemą Lietuvoje, yra Pensijų sistemos reformos įstatymas⁴⁴, Pensijų kaupimo įstatymas⁴⁵ ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas⁴⁶, kiek tai yra susiję su pensijų kaupimo bendrovių veikla.

Remiantis Pensijų sistemos reformos įstatymo 2 straipsnio 13 dalimi, valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimas (pensijų kaupimas) – tai valstybės nustatytų priemonių sistema, suteikianti teisę Lietuvos Respublikos gyventojams, draudžiamiems valstybiniu socialiniu draudimu, kaupiti pensijų kaupimo bendrovėje valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalį, ją investuojant ar reinvestuojant į diversifikuotą investicijų portfelį, bei įstatymu nustatytais sąlygomis gauti pensijų išmokas.

Latvija

Pagrindiniai teisės aktai reglamentuojantys kaupiamųjų pensijų sistemą Latvijoje yra Valstybinių pensijų fondų įstatymas⁴⁷ ir Ministrų kabineto nutarimas Nr. 272 „Dėl valstybinių pensijų fondų sistemos valdymo“⁴⁸.

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 2 straipsnio 2 dalimi, valstybinių pensijų fondų sistema – tai yra valstybės organizuojama įmokų mokėjimo, įmokėtų lėšų administravimo ir pensijų išmokėjimo veiksmų visuma, kuri, nepadidinus bendro senatvės pensijų įmokų dydžio, suteikia galimybę gauti papildomą pensijos kapitalą, dalį senatvės pensijos įmokų investuojant į finansinius instrumentus ir kitus aktyvus.

⁴⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511; 2009, Nr. 6-160.

⁴⁵ Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3472; 2008, Nr. 71-2714.

⁴⁶ Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765; 2008, Nr. 71-2713.

⁴⁷ Latvijas Vestnesis, 2000, Nr. 78/87; 2008, Nr. 187.

⁴⁸ Latvijas Vestnesis, 2003, Nr. 82; 2008, Nr. 57.

2.1. Dalyvavimas kaupiamųjų pensijų sistemoje

2.1.1. Bendra dalyvavimo kaupiamųjų pensijų sistemoje tvarka

Lietuva

Remiantis Pensijų sistemos reformos įstatymo 3 straipsnio 1 dalimi, dalyvavimas pensijų kaupime Lietuvoje yra savanoriškas, tačiau jau pradėjus dalyvauti pensijų kaupime, grįžti į senąją, tik socialinio draudimo sistemą, nebeleidžiama.

Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 2, 3 ir 6 dalyse numatyta, kad dalyvavimas pensijų kaupime prasideda sudarius pensijų kaupimo sutartį ir ją įregistravus pensijų kaupimo sutarčių registre. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 8 dalimi, pensijų kaupimo sutartis registruoja Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba (toliau tekste – Sodra). Pensijų kaupimo bendrovė neturi teisės atsisakyti sudaryti sutarties su asmeniu, kuris turi teisę dalyvauti pensijų kaupime. Dalyviai turi teisę laisvai pasirinkti pensijų kaupimo bendrovę. Pensijų kaupimo bendrovė privalo kiekvienam dalyviui, sudariusiam su ja sutartį, atidaryti pensijų sąskaitą. Vienu metu dalyvis gali kaupti pensijų įmokas tik viename pensijų fonde.

Latvija

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 3 straipsnio 1 ir 2 dalimis, Latvijoje dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje yra privalomas, išskyrus tuos asmenis, kurie Valstybinių pensijų fondų įstatymo įsigaliojimo dieną (2001 m. liepos 1 d.) buvo 30 – 49 metų (imtinai) amžiaus. Šie asmenys bet kada savanoriškai gali prisijungti prie pensijų kaupimo ir tuomet grįžti į senąją, tik socialinio draudimo sistemą, jau nebegali. Vyresniems kaip 50 m. asmenims prisijungti prie valstybinių pensijų fondų sistemos nebuvo leista.

Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 5 ir 7 dalimis, visi asmenys, naujai užregistruoti valstybinio socialinio draudimo dalyviais, automatiškai yra užregistruojami ir valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviais. Valstybinė socialinio draudimo agentūra (toliau tekste – Agentūra), ne vėliau kaip per 30 darbo dienų nuo dalyvio įregistravimo valstybinio socialinio draudimo sistemoje dienos, jam išsiunčia pranešimą apie jo dalyvavimą valstybinių pensijų fondų sistemoje su siūlymu pasirinkti lėšų valdymo bendrovę ir investicinį planą. Jei per 2 mėnesius nuo pranešimo išsiuntimo dienos Agentūra gauna

atsakymą iš dalyvio, tuomet ji ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo atsakymo gavimo dienos perveda dalyvio valstybinio socialinio draudimo įmokų dalį pasirinktos lėšų valdymo bendrovės lėšų turėtoju⁴⁹. Jei Agentūra per 2 mėnesius nuo pranešimo išsiuntimo dienos negauna atsakymo iš dalyvio, tuomet ji perveda dalyvio valstybinio socialinio draudimo įmokų dalį bet kurios lėšų valdymo bendrovės lėšų turėtoju. Jei Agentūra vėliau gauna dalyvio pranešimą apie kitą pasirinktą lėšų valdymo bendrovę, tuomet ji vykdo dalyvio prašymą ir lėšas perveda nurodytos valdymo bendrovės lėšų turėtoju.

Latvijoje, remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 10 straipsnio 1 dalies 1 punktu, dalyvių pensijų sąskaitas atidaro Agentūra.

Esminis skirtumas tarp Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų yra jų privalomumas. Lietuvoje asmenys patys nusprendžia, ar nori prisijungti prie kaupiamųjų pensijų sistemos, Latvijoje asmenys tokios teisės neturi, nes dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje yra privalomas. Remiantis abiejų valstybių teisiniu reglamentavimu, pasitraukti iš šių sistemų dalyviai neturi teisės (su viena išimtimi⁵⁰).

Atsižvelgiant į tai, kad kaupiamųjų pensijų sistemų, finansuojamų iš valstybinio socialinio draudimo lėšų ir valdomų privačių bendrovių, sukūrimas reiškia dalies valstybės atsakomybės už gyventojų apsaugą senatvėje perdavimą privačiam sektoriui, manytina, kad Lietuvos pasirinktas kaupiamųjų pensijų sistemos modelis yra pranašesnis už Latvijos, nes dalyvavimas Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemoje yra savanoriškas. Lietuvos gyventojai patys apsisprendžia, ar patikėti dalį savo pajamų, skirtų socialinio draudimo pensijų įmokai, privačioms bendrovėms, nuo kurių veiklos efektyvumo priklausys sukauptų įmokų dydis ateityje. Latvijos gyventojai tokios pasirinkimo laisvės neturi.

Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemos skiriasi savo veikimo principu. Kadangi Latvijos kaupiamųjų pensijų sistema yra privaloma, todėl jos valdyme aktyviau dalyvauja Agentūra, kuri fiksuoja naujus valstybinio socialinio draudimu dalyvius, siunčia jiems pranešimus apie jų dalyvavimą valstybinių pensijų fondų sistemoje, atidaro jų pensijų sąskaitas. Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistema yra savanoriška, todėl Lietuvos gyventojai, nusprendę prie jos prisijungti, patys tiesiogiai bendrauja su pensijų kaupimo bendrovėmis

⁴⁹ Lėšų turėtojas – tai specialus bankas, kuris saugo valstybinių pensijų fondų dalyvių lėšas.

⁵⁰ Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviai turi teisę vienašališkai per 30 kalendorinių dienų nutraukti pirmą kartą sudarytą pensijų kaupimo sutartį. Šiam terminui praėjus, pasitraukti iš kaupiamųjų pensijų sistemos jau nebegalima.

sudarydami pensijų kaupimo sutartis. Sodra apie naujus dalyvius sužino tik gavusi pranešimą iš pensijų kaupimo bendrovės. Taigi Latvijos lėšų valdymo bendrovėms dalyvių identitetas nėra žinomas, tuo tarpu Lietuvoje pensijų kaupimo bendrovės dalyvių identitetą sužino netgi anksčiau už Sodrą.

2.1.2. Kaupiamųjų pensijų sistemų dalyviai

Lietuva

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalimi, teisę tapti pensijų kaupimo dalyviu Lietuvoje turi asmenys, privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos daliai gauti, kurie dar nėra sulaukę senatvės pensijos amžiaus.

Remiantis Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo⁵¹ (toliau tekste - Valstybinio socialinio draudimo įstatymas) 4 straipsniu ir Lietuvos Respublikos valstybio socialinio draudimo pensijų įstatymo⁵² 2 straipsniu, valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei ir papildomai pensijoms dalims privalomai draudžiami:

1. asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus (asesoriai), asmenys, atlygintinai einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas ar paskirti į apygardų, miestų, rajonų, apylinkių rinkimų ir referendumo komisijas, taip pat asmenys, susiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, tuo pat metu iš šio draudėjo gaunantys pajamas iš sporto veiklos, atlikėjo veiklos arba pagal autorines sutartis;
2. valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai, asmenys, kuriems darbo užmokestį ir nuo jo socialinio draudimo įmokas moka asmenį delegavusi Lietuvos Respublikos deleguojančioji institucija, taip pat gaunantys darbo užmokestį Seimo, Seimo Pirmininko, Respublikos Prezidento ar Ministro Pirmininko skiriami į pareigas asmenys;
3. vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Valstybės saugumo departamento sistemos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai;

⁵¹ Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447; 2009, Nr. 25-973.

⁵² Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2009, Nr. 25-970.

4. krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai tarnautojai;
5. nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir negaunantys pajamų, susijusių su darbo santykiais, valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių bei deleguotų asmenų sutuoktiniai – tuo laikotarpiu, kai jie gyvena užsienyje kartu su valstybės tarnautoju ar deleguotu asmeniu, jeigu pastarasis asmuo deleguotas ar valstybės tarnautojas perkeltas į pareigas Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje prie tarptautinės organizacijos, tarptautinėje ar Europos Sąjungos institucijoje arba užsienio valstybės institucijoje, pasiūstas dirbti į specialiąją misiją, ar kai jie gyvena kartu su profesinės karo tarnybos kariu, jeigu profesinės karo tarnybos karys paskirtas atlikti karo tarnybą Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje prie tarptautinės organizacijos, užsienio valstybės ar tarptautinėje karinėje arba gynybos institucijoje. Deleguotų asmenų sutuoktiniai draudžiami tik tuo atveju, jei deleguotam asmeniui darbo užmokestį ir nuo jo socialinio draudimo įmokas moka asmenį delegavusi Lietuvos Respublikos deleguojančioji institucija. Nesukakęs senatvės pensijos amžiaus ir neturintis draudžiamųjų pajamų Respublikos Prezidento sutuoktinis – Respublikos Prezidento kadencijos laikotarpiu;
6. Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai ir asmenys, atliekantys alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą;
7. šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas vaiko globėju, auginantys vaiką iki trejų metų;
8. nesukakęs senatvės pensijos amžiaus vienas iš neįgalaus asmens, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas šio neįgalaus asmens globėju ar rūpintoju, slaugantis namuose nurodytą neįgalų asmenį. Ši nuostata taip pat taikoma vienam iš tėvų (įtėvių), globėjui ar rūpintojui, slaugančiam namuose visiškos negalios invalidą, pripažintą tokiu iki 2005 m. liepos 1 d.
9. individualių įmonių savininkai, tikrųjų ūkinių bendrijų nariai, komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai, taip pat asmenys, kurie verčiasi individualia veikla (advokatai,

- advokatų padėjėjai, notariai, antstoliai ir kiti asmenys), išskyrus individualią veiklą, kuria verčiamasi turint verslo liudijimą, taip pat ūkininkai ir jų partneriai;
10. nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kurie gauna pajamas pagal autorines sutartis iš draudėjo, su kuriuo jie nesusiję darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais;
11. nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, gaunantys pajamas iš sporto veiklos ar atlikėjo veiklos iš draudėjo, su kuriuo jie nesusiję darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais.

Tačiau ne visi aukščiau išvardyti asmenys iš tikrųjų gali dalyvauti pensijų kaupime. Pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad pensijų įmokos už asmenis, draudžiamus valstybės biudžeto lėšomis, neskaičiuojamos ir nemokamos. Tuomet iš pensijų kaupimo sistemos išsielminuoja asmenys, nurodyti 5, 6, 7 ir 8 punktuose, nes pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalį, jie yra draudžiami valstybės lėšomis. Jeigu 7 ir 8 punktuose nurodyti asmenys turi draudžiamųjų pajamų, tuomet jie valstybės lėšomis nėra draudžiami ir gali dalyvauti pensijų kaupime.

Įstatymų leidėjas, Pensijų kaupimo įstatyme numatydamas, kad pensijų kaupimo dalyviais gali tapti tik privalomai valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos daliai draudžiami asmenys, iš savanoriškai pagrindinei ir papildomai pensijos daliai apsidraudusių asmenų, bei asmenų, mokančių įmokas tik pagrindinei pensijos daliai, atima teisę dalyvauti pensijų kaupime. Toks reguliavimas gali būti laikomas sistemos spraga, nes daliai Lietuvos gyventojų nesuteikiama teisė dalyvauti pensijų kaupime.

2009 m. sausio 12 d. duomenimis, kurie pateikiami Sodros internetiniame puslapyje⁵³, iš viso pensijų kaupimo sistemoje jau dalyvauja 960 760 tūkstančiai apdraustųjų.

Latvija

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 3 straipsnio 1 dalimi, valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviais registruojami visi asmenys, kurie pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymą⁵⁴ yra įtraukti į valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą ir kuriems įstatymo įsigaliojimo dieną nebuvo suėję 30 metų. Taigi visiems asmenims, jaunesniems nei 30 metų, dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje buvo privalomas,

⁵³ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Pensijų kaupimo sutartys. [žiūrėta: 2009 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sodra.lt/index.php?cid=280>>.

⁵⁴ Latvijas Vestnesis, 1997, Nr. 274/276; 2008, Nr. 202.

t.y. jie automatiškai tapo valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviais Valstybinių pensijų fondų įstatymo įsigaliojimo dieną (2001 m. liepos 1 d.).

Valstybinių pensijų fondų įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad į valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą įtraukti asmenys, kurių amžius minėto įstatymo įsigaliojimo dieną buvo tarp 30 ir 49 metų (imtinai), į valstybinių pensijų fondų sistemą galėjo (ir vis dar gali) įsitraukti savanoriškai, pateikdami atitinkamą paraišką Agentūrai. Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 4 dalyje numatyta, kad tokie asmenys dalyviais užregistruojami nuo sekančio mėnesio pirmos dienos.

Taigi pagrindinis šios sistemos principas yra toks - visi nauji valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos dalyviai automatiškai tampa ir valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviais.

Remiantis Latvijos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymo (toliau tekste – Valstybinio socialinio draudimo įstatymas) 5 ir 6 straipsniais, socialiniu draudimu senatvės pensijai yra draudžiami:

1. asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis;
2. parlamento nariai, savivaldybės tarybos nariai, Ministrų kabineto nariai, Direktorių valdybos nariai, komercinių įmonių tarybos nariai, prižiūrėtojai, kontrolieriai;
3. asmenys, kurie nėra užsiregistravę kaip ekonominės veiklos pajamų mokesčių mokėtojai, tačiau yra sudarę pasirodymų sutartis, pervežimų sutartis pagal Latvijos Respublikos Civilinio kodekso IV dalies 15 skyrių;
4. Vidaus reikalų ministerijos ir kalėjimų administracijos pareigūnai, turintys specialų tarnybos rangą, arba karininkai dalinio, kuris yra pavaldus Gynybos ministerijai;
5. valstybės tarnautojai;
6. užsienio investuotojo įgaliotas atstovas, kuris nėra susijęs darbo santykiais su tuo užsienio investuotoju, reprezentuojantis veiklą, susijusią su užsienio investuotojo filialais;
7. savarankiškai dirbantys asmenys – asmenys, kurie užsiima individualia veikla: notarai, advokatai, auditoriai, anstoliai, gydytojai, vaistininkai, veterinarai, kiti fiziniai asmenys, užsiregistravę kaip ekonominės veiklos pajamų mokesčių mokėtojai, žvejybos įmonės savininkas (savininkai), kuris nėra susijęs darbo santykiais su savo įmone, atliekantis vadybininko funkcijas, jei remiantis įstatymų nustatyta tvarka, jis nebuvo paskirtas (išrinktas) tokios įmonės vadovu, individualus prekybininkas, asmuo, kurio nuolatinė rezidencijos vieta yra Latvijos Respublika ir

- kuris atlyginimą gauna iš specialių užsienio paramos šaltinių ir paskolų, kurios yra suteiktos Latvijai iš tarptautinių finansų institucijų;
8. asmenys, dirbantys pas užsienio darbdavius, kurie savo veiklą vykdo Latvijos Respublikoje;
 9. užsieniečiai, dirbantys pas užsienio darbdavius, kurie savo veiklą vykdo Latvijos Respublikoje;
 10. asmenys, draudžiami valstybės biudžeto lėšomis:
 - kariuomenės šauktiniai ir alternatyvios karo tarnybos šauktiniai;
 - asmenys, besirūpinantys vaiku iki 1,5 metų amžiaus;
 - asmenų, atliekančių diplomatines ar konsulines pareigas, sutuoktiniai;
 - vaiko priežiūros laikotarpiu asmenys, gaunantys vaiko priežiūros išmoką už globotinį;
 - sutuoktiniai asmenų, tarnaujančių kariškiais užsienio valstybėse.

Latvijos teisės aktuose nėra numatyta, kad tie asmenys, kurie draudžiami valstybės biudžeto lėšomis, nedalyvauja valstybinių pensijų fondų sistemoje. Latvijoje pensijas kaupti gali ir savanoriškai valstybiniu socialiniu pensijų draudimu apsidraudę asmenys.

Remiantis Latvijos Respublikos Finansų ir kapitalo rinkos komisijos (toliau tekste – Komisija) pateikta informacija⁵⁵, 2008 m. gruodžio mėnesį Latvijos valstybinių pensijų fondų sistemoje dalyvavo 1 053 485 dalyvių arba kitaip 86,5 procentai ekonomiškai aktyvių Latvijos gyventojų. 607 557 dalyvių (58 procentai) privalomai dalyvauja valstybinių pensijų fondų sistemoje, o 445 928 dalyvių (42 procentai) prisijungė savanoriškai.

Manytina, kad Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos reglamentavimas, ribojantis savanoriškai pagrindinei ir papildomai pensijos daliai apsidraudusių asmenų, asmenų, mokančių įmokas tik pagrindinei pensijos daliai bei valstybės biudžeto lėšomis draudžiamų asmenų teisę dalyvauti kaupiamųjų pensijų sistemoje, laikytinas šios sistemos reglamentavimo trūkumu, kurį įstatymų leidėjas turėtų ištaisyti, taip išplėsdamas asmenų, galinčių dalyvauti Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemoje, ratą.

⁵⁵ The financial and capital market commission of the Republic of Latvia. *2008-09-30 Management of State-funded pension scheme assets in 3 quarters of 2008*. [žiūrėta: 2009 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fktk.lv/en/statistics/pension_funds/quarterly_reports/20080930_management_of_statefu>.

Latvijoje vyresniems kaip 50 metų asmenims prisijungti prie valstybinių pensijų fondų sistemos nebuvo leista. Remiantis Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsniu, vyrų ir moterų senatvės pensijos amžius yra 62 metai. Taigi Latvijos gyventojui, kuriam iki senatvės pensijos amžiaus buvo likę dar 12 metų, nebuvo suteikta teisė kaupti savo senatvei privačiuose pensijų fonduose. Manytina, kad toks reguliavimas gali būti laikomas diskriminaciniu tokių asmenų atžvilgiu. Tuo tarpu Lietuvoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviu gali tapti bet kurio amžiaus privalomai valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos daliai apdrausti asmenys, išskyrus sulaukusius senatvės pensijos amžiaus.

2.1.3. Kaupiamųjų pensijų sistemų dalyvių teisės

Lietuva

Pensijų kaupimo įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad pensijų fondo dalyvis turi šias teises:

1. nutraukti pensijų kaupimo sutartį su pensijų kaupimo bendrove ir sudaryti pensijų kaupimo sutartį su kita pensijų kaupimo bendrove;
2. turi teisę vienašališkai nutraukti pirmą kartą sudarytą pensijų kaupimo sutartį raštu pranešęs pensijų kaupimo bendrovei per 30 kalendorinių dienų nuo sutarties sudarymo;
3. gauti iš pensijų kaupimo bendrovės informaciją apie jo pensijų sąskaitos būklę, lėšų investavimo strategiją ir pagal ją gautą investicinę grąžą, pensijų kaupimo bendrovės finansinės veiklos audito išvadas bei kitą informaciją;
4. gauti pensijų išmokas atsižvelgiant į savo vardu sukaupto pensijų turto dydį;
5. nukelti pensijų išmokos mokėjimo pradžią;
6. testamentu palikti jam priklausančią pensijų turto dalį;
7. kitas įstatymų, pensijų fondo taisyklių bei pensijų kaupimo sutarties nustatytas teises.

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalimi, šias teises dalyvis turi net tais laikotarpiais, kai jo vardu nemokamos pensijų įmokos.

Latvija

Remiantis teisės aktais, reglamentuojančiais valstybinių pensijų fondų sistema, dalyviai gali pasinaudoti šiomis teisėmis:

1. pakeisti lėšų valdymo bendrovę arba investicinį planą;
2. nukelti pensijų išmokos mokėjimo pradžią;
3. gauti informaciją iš Agentūros apie registraciją valstybinių pensijų fondų sistemoje ir apie kitus esminius valstybinių pensijų fondų sistemos pasikeitimus;
4. gauti pensijų išmokas, pasirinkti jų mokėjimo formą.

Lietuvoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis turi teisę testamentu palikti jam priklausančią pensijų turto dalį. Latvijoje, remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 8 straipsniu, jei valstybinių pensijų fondų sistemos dalyvis miršta nesulaukęs senatvės pensijos amžiaus, visas jo sukauptas pensijos turtas yra pervedamas į valstybinių pensijų biudžetą ir į sukauptą dalyvio pensijų turtą yra atsižvelgiama tik apskaičiuojant išmoką dalyvio šeimos nariams, netekusiems maitintojo. Manytina, kad tokiu reguliavimu nepagrįstai iš valstybinių pensijų fondų sistemos dalyvių atimama teisė disponuoti sukauptomis lėšomis savo nuožiūra ir turėtų būti Latvijos įstatymų leidėjo pakeistas, suteikiant teisę valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviams testamentu palikti įpėdiniams savo sukauptą pensijų turtą.

Kadangi Latvijoje dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje yra privalomas, todėl dalyviai neturi teisės pasitraukti iš šios sistemos, jie gali tik pasinaudoti savo teise pakeisti lėšų valdymo bendrovę ar investicinį planą. Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis turi teisę nutraukti pirmą kartą sudarytą pensijų kaupimo sutartį raštu pranešęs pensijų kaupimo bendrovei per 30 kalendorinių dienų nuo sutarties sudarymo ir tokiu būdu pasitraukti iš kaupiamųjų pensijų sistemos.

Atsižvelgiant į tai, kad Latvijos valstybinių pensijų fondų dalyvius santykiuose su lėšų valdymo bendrovėmis atstovauja Agentūra, todėl informaciją apie kaupiamas lėšas ir jų valdymą dalyviai gauna iš Agentūros, o ne iš lėšų valdymo bendrovių, kaip kad yra Lietuvoje.

2.1.4. Pensijų kaupimo sutartis

Lietuva

Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 1 punkte numatyta, kad Lietuvoje pensijų kaupimo sutarties šalys yra dalyvis ir pensijų kaupimo bendrovė. Pensijų kaupimo sutartis dalyvio naudai negali būti sudaryta su jo darbdaviu ar kitais trečiaisiais asmenimis.

Remiantis Pensijų sistemos reformos įstatymo 3 straipsnio 2 dalimi, pirmasis pensijų kaupimo sutarčių pasirašymo etapas vyko 2003 metais iki gruodžio 1 d. Visi kiti asmenys, vėliau apsisprendę prisijungti prie kaupiamųjų pensijų sistemos, gali sutartis pasirašyti nuo sausio 1 dienos iki liepos 1 dienos, išskyrus naujus atėjusius į darbo rinką ir pirmą kartą gavusius socialinio draudimo pažymėjimą asmenis, kurie turi teisę sudaryti šias sutartis iki spalio 1 d. Tokia pensijų kaupimo sutartis įsigalioja ir pensijų įmokos pradedamos skaičiuoti nuo kitų metų sausio 1 d., jeigu pensijų kaupimo sutartis buvo įregistruota Sodros administruojamame pensijų kaupimo dalyvių ir pensijų kaupimo sutarčių registre. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 8 dalimi, Sodra, tvarkydama sutarčių registrą ir registruodama pensijų kaupimo sutartis ir jų pabaigą, privalo užtikrinti kiekvieno dalyvio dalyvavimo pensijų kaupime nepertraukiamumą.

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 4 dalimi, pensijų kaupimo sutartis sudaroma rašytine forma. To paties įstatymo 4 straipsnio 4 ir 5 dalyse numatyta, kad sudarant pensijų kaupimo sutartį, pensijų kaupimo bendrovė privalo pasirašytinai supažindinti pensijų kaupime ketinantį dalyvauti asmenį su visų jos valdomų pensijų fondų investavimo rizikos palyginimu. Sudarant pensijų kaupimo sutartį su asmeniu, kuriam iki senatvės pensijos amžiaus yra likę mažiau kaip 7 metai, pensijų kaupimo bendrovė privalo jį informuoti apie galimybę kaupti pensiją konservatyvaus investavimo pensijų fonde. Tokiu atveju sutartis dėl pensijų kaupimo kitame nei konservatyvaus investavimo pensijų fonde gali būti sudaroma tik tuo atveju, jei asmuo raštu patvirtina, kad yra supažindintas su visų pensijų kaupimo bendrovės valdomų pensijų fondų investavimo rizikos palyginimu, ir atsisako sudaryti pensijų kaupimo sutartį dėl pensijų kaupimo konservatyvaus investavimo pensijų fonde.

Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 8 dalyje numatyta, kad sudarius pensijų kaupimo sutartį, pensijų kaupimo bendrovė, suderinusi duomenų pateikimo tvarką su Sodra, elektroniniu būdu ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo sutarties sudarymo pateikia Sodrai sutarčiai įregistruoti reikiamus duomenis. Pensijų kaupimo sutartys registruojamos sutarčių

registre per 3 darbo dienas nuo duomenų gavimo Sodroje dienos. Pranešimas apie jų įregistravimą ar neįregistravimą, nurodžius neįregistravimo priežastis, pateikiamas pensijų kaupimo bendrovėms taip pat per 3 darbo dienas nuo duomenų gavimo Sodroje dienos. Pensijų kaupimo bendrovė per vieną mėnesį nuo pensijų kaupimo sutarties sudarymo dienos privalo informuoti asmenis, su kuriais sudarytos pensijų kaupimo sutartys nebuvo įregistruotos, nurodydama neįregistravimo priežastis. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 3 dalimi, jei to paties asmens vardu yra sudarytos kelios pensijų kaupimo sutartys, galioja ta sutartis, kurią pirmą gauna ir įregistruoja Sodra.

Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 9 dalyje numatyta, kad pensijų kaupimo bendrovė, su kuria asmuo ketina sudaryti pensijų kaupimo sutartį, turi teisę užklausti Sodros apie šio asmens teisę tapti pensijų kaupimo dalyviu bei pensijų kaupimo sutarties tarp šio asmens ir kitos pensijų kaupimo bendrovės sudarymo faktą.

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 11 dalimi, dalyvis turi teisę vienašališkai nutraukti tik pirmą kartą sudarytą pensijų kaupimo sutartį raštu pranešęs pensijų kaupimo bendrovei per 30 kalendorinių dienų nuo sutarties sudarymo. Pensijų kaupimo bendrovė, gavusi dalyvio raštišką pranešimą, kad jis nori nutraukti sutartį, privalo per 3 darbo dienas apie tai pranešti Sodrai. Pensijų kaupimo sutartis laikoma nutraukta, kai Sodra ją išregistruoja iš sutarčių registro. Pensijų kaupimo sutartis laikoma pirmą kartą sudaryta ir tuo atveju, jei dalyvis jau buvo pasinaudojęs teise vienašališkai nutraukti pensijų kaupimo sutartį. Vienašališkai nutraukęs pensijų kaupimo sutartį, asmuo turi teisę sudaryti pensijų kaupimo sutartį su pasirinkta pensijų kaupimo bendrove ne anksčiau kaip kitų metų, einančių po pensijų kaupimo sutarties nutraukimo metų, sausio 1 dieną. Svarbu paminėti, kad pačioje pirmoje Pensijų kaupimo įstatymo redakcijoje tokios nuostatos, leidžiančios dalyviams per 30 kalendorinių dienų nuo pensijų kaupimo sutarties sudarymo dienos nutraukti sutartį, nebuvo. Ši nuostata buvo įtraukta 2004 metais⁵⁶, atsižvelgiant į apsisprendimo dėl dalyvavimo pensijų kaupime svarbą ir tai, kad ne visiems palanku dalyvauti šioje sistemoje. Per 30 kalendorinių dienų laikotarpį dalyvis gali dar kartą įvertinti savo amžių bei pajamas, nuo kurių priklauso dalyvavimo pensijų kaupime naudingumas ir papildomai pasidomėti apie dalyvavimo kaupiamųjų pensijų sistemoje sąlygas ir tuomet apsispręsti, ar nutraukti pensijų kaupimo sutartį ir grįžti į valstybinio socialinio draudimo sistemą, ar likti kaupiamųjų pensijų sistemoje. Praėjus 30 kalendorinių dienų terminui, dalyvis jau nebegalės grįžti tik į

⁵⁶ Valstybės žinios, 2004, Nr. 96-352.

valstybinio socialinio draudimo sistemą, tačiau jis turės teisę keisti pasirinktą pensijų kaupimo bendrovę ar jos siūlomą pensijų fondą.

Latvija

Latvijoje valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviai asmeniškai kaupimo sutarčių su lėšų valdymo bendrovėmis nesudarinėja. Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 10 straipsnio 1 dalies 2 punkto 3 papunkčiu ir Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 9 dalimi, Agentūra, atstovaudama dalyvius, sudaro rašytines sutartis su lėšų valdymo bendrovėmis dėl valstybinių pensijų fondų sistemos lėšų valdymo.

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 10 straipsnio 4 dalimi, neatskiriama sutarties dalis yra pensijų fondo investavimo plano prospektas (toliau tekste – prospektas). Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 10 ir 11 dalyse numatyta, kad prospektas yra skirtas potencialiems ir esantiems dalyviams, nes jame yra pateikiama esminė informacija apie investavimo planą. Informacija prospekte turi būti pateikiama aiškiai, kad neklaidindintų dalyvių.

Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 27 dalimi, investicinė bendrovė, norėdama pradėti valstybinių pensijų fondų sistemos lėšų valdymo veiklą, turi pateikti Agentūrai savo paruoštą prospekto projektą. Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 13 dalyje numatyta, kad prospekte turi būti pateikiama tokia informacija: lėšų valdymo bendrovės pavadinimas, lėšų turėtojo pavadinimas, atskaitymai už teikiamas paslaugas, investavimo politika ir apribojimai, rizikos, dalyvio teisės, investicinio plano valdymas ir t.t. Ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo dokumentų pateikimo dienos, Agentūra ir investicinė bendrovė turi susiderinti visus dokumentus. Jei derybos vyksta sklandžiai, tuomet ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo derinimo veiksmų, viena prospekto kopija išsiunčiama Komisijai patvirtinimui. Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 11 straipsnio 4 dalimi, jei Komisija užregistruoja lėšų valdymo bendrovės prospektą, tuomet ši gali pradėti vykdyti valstybinių pensijų fondų sistemos lėšų valdymo veiklą. Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 27.5 dalimi, jei Agentūrai ir investicinei bendrovei nepavyksta susitarti dėl sutarties ar prospekto nuostatų, tuomet abi šalys turi teisę kreiptis į Komisiją su prašymu pateikti savo nuomonę. Tačiau Agentūrai Komisijos nuomonė nėra privaloma, ji vis tiek gali motyvuotai atsisakyti sudaryti sutartį su investicine bendrove. Tačiau Agentūra neturi teisės atsisakyti sudaryti sutarties su investicine bendrove, kuri yra įvykdžiusi visus teisės aktuose numatytus įpareigojimus. Apie sudarytą sutartį Agentūra turi pranešti Komisijai.

Lietuvos gyventojai asmeniškai sudarinėja pensijų kaupimo sutartis su pensijų kaupimo bendrovėmis dėl jų lėšų valdymo. Tokiu būdu jie tampa kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviais. Latvijoje sutarčių reikšmė yra kita – jos sudaromos tarp Agentūros ir lėšų valdymo bendrovės ir yra vienas iš pagrindų lėšų valdymo bendrovei pradėti savo veiklą valstybinių pensijų fondų sistemoje. Manytina, kad tokiu reguliavimu siekta didesnio valstybės kontrolės laisvės, nes dalyvavimas kaupiamųjų pensijų sistemoje Latvijoje yra privalomas, todėl būtina užtikrinti jos efektyvų veikimą ir kaupiamų lėšų saugumą.

2.1.5. Kaupiamųjų pensijų įmoka

Lietuva

Remiantis Pensijų sistemos reformos įstatymo 2 straipsnio 5 dalimi, pensijų įmoka – tai valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalis, kaupiama dalyvio asmeninėje pensijų sąskaitoje, atidarytoje jo pasirinktoje pensijų kaupimo bendrovėje.

Pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad bendrasis valstybinio socialinio draudimo įmokos tarifas pensijos įmokos dydžiu nėra didinamas, taigi pasirinkusieji dalyvauti kaupiamųjų pensijų sistemoje moka tokias pat socialinio draudimo įmokas, kaip ir iki tol mokėjo.

Pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad pensijų įmokos dydis kis, t.y. pensijos įmokos dydis palaipsniui didės: 2004-iais metais jis buvo 2,5 procentai, 2005-iais metais – 3,5 procentai, 2006-iais metais – 4,5 procentai, 2007-iais ir 2008-iais metais – 5,5 procentai.

Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymu⁵⁷, kuris įsigaliojo nuo 2009 m. sausio 1 d., numatyta, kad pensijų įmokos dydis 2009 ir 2010 metais – bus 3 procentai dalyvių pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Laikinas kaupiamųjų pensijų įmokų dydžio sumažinimas nuo 5,5 procentų iki 3 procentų yra motyvuojamas tuo, kad tai padės subalansuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą ir krizės laikotarpiu leis

⁵⁷ Valstybės žinios, 2009, Nr. 25-971.

užtikrinti savalaikį socialinio draudimo išmokų mokėjimą labiausiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms (pensininkams, neįgaliesiems, vaikams našlaičiams, jaunoms šeimoms, auginančioms naujagimius ir kt.), gaunantiems šias išmokas iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto.⁵⁸

Ar toks pensijų sistemos koregavimas nepažeidžia dalyvių teisėtų lūkesčių principo?

Konstitucinis Teismas⁵⁹ yra konstatavęs, kad teisinio saugumo principas - tai vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, reiškiantis valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise⁶⁰.

Kadangi teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo konstitucinių principų valstybė privalo laikytis ir pensinio aprūpinimo santykiuose, tai įstatyme nustatyto teisinio reguliavimo pakeitimai, kuriais bloginamas pensinis aprūpinimas, galimi tik tada, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (ekonominė krizė, gaivalinė nelaimė ir kt.), kai valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti, taip pat pensijoms mokėti objektyviai trūksta lėšų. Tokie pakeitimai turi būti būtini kitų

⁵⁸Pensijų sistemos reformos įstatymo 2 ir 4 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. 2008. [žiūrėta: 2009 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=333186&p_query=&p_tr2=>.

⁵⁹Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas *Dėl teisėjų darbo apmokėjimo įstatymo normų*.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai*; Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*; Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo“ nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1156 patvirtintų valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1994 m. liepos 18 d. redakcija)*.

konstitucinių vertybių apsaugai užtikrinti ir jie turi būti daromi tik įstatymu ir nepažeidžiant Konstitucijos⁶¹.

Galima teigti, kad Lietuvoje yra susiklosčiusi padėtis (ekonominė krizė), leidžianti įstatymų leidėjui koreguoti pensijų sistemą ir tai nėra laikoma konstitucinių principų pažeidimu⁶². Tačiau kaip pabrėžia Konstitucinis teismas savo nutarimuose, toks sistemos koregavimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą, trukti tik tam tikrą laiką, t.y. iki tol, kol valstybėje bus susidariusi ypatinga situacija.

Latvija

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 4 straipsniu, įmoka, kuri mokama į valstybinių pensijų fondų sistemą, yra valstybinio pensijų draudimo įmokos dalis. Šiuo įstatymu buvo nustatytas toks reguliavimas, kuris leido įmokas, skirtas valstybinių pensijų fondų sistemai, didinti palaipsniui. Įmokos dalis nuo 2001 m. liepos 1 d. iki 2007 m. sausio 1 d. buvo 2 procentai, nuo 2007 m. sausio 1 d. iki 2008 m. sausio 1 d. – 4 procentai, 2008 ir 2009 metais - 8 procentai.

2009 m. kovo 18 d. Ministrų kabinetas priėmė Valstybinių pensijų fondų įstatymo pakeitimo projektą⁶³, kuriuo siūloma kaupiamųjų pensijų įmokas 2009 ir 2010 metais sumažinti nuo 8 procentų iki 2 procentų. Kaip pavyzdys Valstybinių pensijų fondų įstatymo pakeitimo projekte pateikiama Lietuva, kuri jau sumažino pensijų kaupimo įmokos dydį 2,5 procentais.

Svarbu paminėti, kad Latvijos Respublikos Seimas pirmajame svarstyme šiam įstatymo pakeitimo projektui pritarė⁶⁴.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*

⁶² Tokia išvada padaryta, atsižvelgiant į anksčiau cituotą Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudenciją.

⁶³ Latvijos Respublikos Ministrų kabineto 2009 m. kovo 18 d. Valstybinių pensijų fondų įstatymo pakeitimo projektas. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.saeima.lv/saeima9/lasa?dd=LP1147_0>.

⁶⁴ Latvijos Respublikos Seimo 2009 m. kovo 26 d. posėdžio protokolas. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.saeima.lv/saeima9/lasdk?dd=20090326>>.

Lietuvos Seimas, siekdamas subalansuoti Valstybinį socialinio draudimo fondo biudžetą, sumažino kaupiamųjų pensijų įmokas dviejų metų laikotarpiui 2,5 procentais. Latvijoje valstybinių pensijų fondų sistemos įmokos dydis nepakito, tačiau Latvijos Ministrų kabinetas yra pateikęs siūlymą Latvijos Seimui mažinti kaupiamųjų pensijų įmokos dydį 6 procentais dviejų metų laikotarpiui.

Kaip ir buvo minėta, esant ypatingoms situacijoms, teisinio reguliavimo pakeitimai, kuriais bloginama pensinio aprūpinimo sistema, yra pateisinami. Tačiau darant pakeitimus privalu laikytis proporcingumo principo. Manytina, kad kaupiamųjų pensijų įmokos dydžio sumažinimas 6 procentais Latvijoje, kur dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje yra privalomas, būtų neproporcingas, pažeistų teisėtų lūkesčių ir teisinio tikrumo principus.

2.1.6. Kaupiamųjų pensijų išmoka

Lietuva

Remiantis Pensijų sistemos reformos įstatymo 5 straipsnio 1 dalimi, teisę gauti pensijų išmoką iš pensijų kaupimo bendrovių dalyviai įgyja sulaukę senatvės pensijos amžiaus. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 21 straipsnyje nustatyta, kad vyrų pensinis amžius yra 62 metai ir 6 mėnesiai, o moterų – 60 metų.

Pensijų kaupimo įstatymo 21 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad asmuo, įgijęs teisę į kaupiamųjų pensijų išmoką, turi teisę nukelti išmokos mokėjimo pradžią. Šio termino nukėlimo laikotarpiu toks asmuo lieka pensijų kaupimo dalyviu. Dalyviui raštu nesikreipus į pensijų kaupimo bendrovę dėl pensijų išmokos sutarties sudarymo, laikoma, kad dalyvis pasinaudojo teise nukelti išmokos mokėjimo pradžią.

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 22 straipsnio 1 dalimi, pensijų išmokos, mokamos iš asmens sukaupto pensijų turto, gali būti:

1. periodinė pensijų išmoka;
2. anuitetas;
3. vienkartinė pensijų išmoka.

Pensijų kaupimo įstatymas numato tik du atvejus, kada yra galimos vienkartinė ar periodinės išmokos:

1. Jei pensijų kaupimo bendrovės dalyviui apskaičiuotas bazinis pensijų anuitetas⁶⁵ yra mažesnis nei pusė valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio⁶⁶, tuomet dalyvis yra atleidžiamas nuo prievolės įsigyti pensijų anuitetą ir sukaupta suma gali būti išmokėta kaip periodinė ar vienkartinė išmoka. Tai reiškia, kad pagal šiuo metu galiojančią bazinio pensijų anuiteto dydžių lentelę, kuri sudaroma Draudimo priežiūros komisijos nustatyta tvarka, 62,5 m. vyras, sukaukęs mažiau nei 26 895 litų, o 60 m. moteris – mažiau nei 38 881 litų, sukauptą sumą galės gauti periodinės ar vienkartinės išmokos būdu⁶⁷.
2. Kai dalyviui apskaičiuotas bazinis pensijų anuitetas yra didesnis nei 3 valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos (t.y. 1080 Lt) – tuomet sukaupta lėšų dalis, viršijanti vienkartinę įmoką trigubos bazinės pensijos dydžio baziniam pensijų anuitetui įsigyti, gali būti išmokama vienkartinės ar periodinės išmokos būdu. Taigi, tuo atveju, jei 62,5 m. vyras bus sukaukęs daugiau nei 161 400 litų, likutį, viršijantį nurodytą sumą, pensijų kaupimo bendrovė galės jam išmokėti kaip vienkartinę ar periodinę išmoką, 60 metų moteris tokią teisę įgis sukaukęsi daugiau kaip 233 300 litų⁶⁸.

Visais kitais atvejais, kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis, įgijęs teisę į pensijų išmoką, privalės pirkti pensijų anuitetą gyvybės draudimo įmonėje, vykdančioje pensijų anuitetų veiklą.

Remiantis Pensijų sistemos reformos įstatymo 2 straipsnio 1 dalimi, pensijų anuitetas – tai dalyviui iki gyvos galvos mokama periodinė pensinė išmoka, kurios visa išmokėjimo rizika tenka išmokų mokėtojui – gyvybės draudimo įmonei. Pensijų kaupimo įstatymo 24 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad pensijų anuitetas yra mokamas pensijų anuiteto sutarties, sudarytos su gyvybės draudimo įmone, vykdančia pensijų anuitetų veiklą, ir apmokėtos vienkartinę įmoką iš pensijų fondo dalyvio vardu pensijų fonde sukaupto pensijų turto, pagrindu.

Kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis, sulaukęs pensinio amžiaus turi teisę:

⁶⁵Bazinis pensijų anuitetas (t.y. anuitetas be paveldėjimo, mokamas lygiomis dalimis ir nutraukiamas mokėti po dalyvio mirties) – tai rodiklis, kuris pensijų kaupimo bendrovei leidžia įvertinti, ar jos valdomo pensijų fondo dalyvis sukaukęs pakankamai lėšų, kad jam atsirastų pareiga įsigyti pensijų anuitetą.

⁶⁶ Šiuo metu bazinė pensija siekia 360 Lt.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija. Pensijų kaupimo veikla. Vienkartinė ar periodinės pensijų išmokos. [žiūrėta: 2009 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.dpk.lt/pensi_ju.ismokos.php?part=2>.

⁶⁸ „Ibid“.

1. pasirinkti pensijų anuiteto mokėtoją – gyvybės draudimo įmonę (Pensijų kaupimo įstatymo 24 straipsnio 1 dalis);
2. pasirinkti pensijų anuiteto rūšį (Pensijų kaupimo įstatymo 23 straipsnio 6 dalis);
3. nukelti pensijų išmokos mokėjimo pradžią neribotam laikui (Pensijų kaupimo įstatymo 21 straipsnio 2 dalis).

Pensijų kaupimo įstatymo 24 straipsnyje yra įtvirtinti keli reikalavimai pensijų anuitetui:

1. pensijų anuitetas negali būti mažėjantis;
2. turi būti mokamas ne rečiau kaip kartą per 3 mėnesius iki gyvos galvos;
3. gali būti mokamas pensijų anuiteto sutartyje numatytą laikotarpį dalyvio įpėdiniams po jo mirties.

Pensijų kaupimo įstatymo 24 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad gyvybės draudimo įmonėms, vykdančioms pensijų anuitetų veiklą, yra draudžiama atsisakyti sudaryti ar kitaip vengti sudaryti pensijų anuiteto sutartį su dalyviu, turinčiu teisę į pensijų išmoką, taip pat bet kokia forma reikalauti jų sveikatos patikrinimo duomenų ir juos naudoti, sudarant pensijų anuiteto sutartį.

Svarbu paminėti, kad dalyviams valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų dydis Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyta tvarka yra proporcingai mažinamas, atsižvelgiant į pensijų kaupimui skirtą valstybinio socialinio draudimo įmokos dalį (Pensijų kaupimo įstatymo 25 straipsnio 1 dalis). Pensijų kaupimo įstatymo 25 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad už laikotarpį, kurį asmuo nebuvo pensijų kaupimo dalyvis, valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dydis jam nemažinamas.

Pensijų išmokos dydis priklauso nuo tokių veiksnių⁶⁹:

1. kaupimo laikotarpio trukmės;
2. atlyginimo dydžio;
3. investavimo pajamingumo;
4. atskaitymų kaupimo bendrovės naudai dydžio.

Latvija

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 7 straipsnio 1 dalimi, teisę į valstybinių pensijų fondų sistemos pensijos išmoką dalyviai Latvijoje įgyja sulaukę senatvės pensijos

⁶⁹ Tokia informacija pateikiama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtame internetiniame puslapyje <www.pensijusistema.lt>.

amžiaus. Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnyje nustatyta, kad vyrų ir moterų senatvės pensijos amžius yra 62 metai.

Valstybinių pensijų fondų įstatymo 7 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose nustatyta, kad dalyvis gali pasirinkti iš dviejų alternatyvų:

1. sukauptą valstybinių pensijų fondų sistemos pensijos kapitalą prijungti prie valstybės socialinio draudimo sistemos pensijos kapitalo. Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 68 dalimi, Agentūra sukauptą dalyvio pensijų kapitalą perveda į specialų socialinio draudimo pensijų biudžetą. Tokiu atveju senatvės pensija dalyviui yra perskaičiuojama pagal specialią formulę;
2. už sukauptą pensijos kapitalą įsigyti gyvybės draudimo (pensijos iki gyvos galvos) polisą. Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 69 dalyje nustatyta, kad, visų pirma, dalyvis turi pasirinkti gyvybės draudimo įmonę ir su ja sudaryti gyvybės draudimo sutarties projektą, kurį turi pateikti Agentūrai. Tuomet Agentūra su dalyvio pasirinkta gyvybės draudimo įmone sudarys gyvybės draudimo sutartį ir jos kopiją nusiųs dalyviui. 2003 m. kovo 11 d. Ministrų kabinetas, įgyvendindamas Valstybinių pensijų fondų įstatymo 7 straipsnio 1 dalies 2 punktą, priėmė taisykles „Dėl gyvybės draudimo sutarties nuostatų“⁷⁰ (toliau tekste – Taisyklės). Remiantis Taisyklių 4 dalimi, gyvybės draudimo sutartis yra neterminuota. Joje yra apibrėžiamas pensijos iki gyvos galvos dydis, pensijos mokėjimo periodiškumas (vieną kartą per mėnesį, kas ketvirtį). Taisyklių 6 dalyje numatyta, kad į gyvybės draudimo sutartį gali būti įtraukta ir dar viena šalis – dalyvio sutuoktinis. Tokiu atveju, apdraustajam mirus, pensija toliau bus mokama našliui/ei. Taisyklių 12 dalyje numatyta, kad gyvybės draudimo sutartyje gali būti numatyti trys išmokų mokėjimo etapai, kurių metu gali būti mokamas skirtingas išmokų dydis. Pirmasis etapas turi būti ne trumpesnis kaip 5 metai. Toks reguliavimas labai patogus dalyviams, nes suteikia teisę jiems patiems reguliuoti savo gaunamų pajamų dydį, sulaukus senatvės pensijos amžiaus. Remiantis Taisyklių 14 dalimi, sutartyje gali būti numatyta, kad tam tikrais periodais išmokos bus laikinai nemokamos. Tokie atidėjimo periodai turi būti apibrėžti metais ir vienas periodas negali trukti ilgiau kaip 10 metų. Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 69.2 dalyje numatyta, kad po sutarties sudarymo visas dalyvio sukauptas pensijos kapitalas pervedamas gyvybės draudimo įmonei. Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 70 dalyje

⁷⁰ Latvijas Vestnesis, 2003, Nr. 42.

numatyta, kad Agentūra sutartis sudaro tik su tomis gyvybės draudimo įmonėmis, kurios turi licencijas siūlyti gyvybės draudimo polisus. Latvijos teisės aktai draudžia Agentūrai, jos pareigūnams ir darbuotojams rekomenduoti, siūlyti dalyviams ar tretiesiems asmenims kurią nors gyvybės draudimo įmonę, išskirti jos privalumus.

Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 69.3 dalyje numatyta, kad, jei dalyvis per 6 mėnesius nuo tada, kai įgijo teisę į senatvės pensiją, nepraneša Agentūrai apie savo pasirinktą gyvybės draudimo įmonę, tuomet laikoma, kad jis pasirinko sukauptą pensijos kapitalą prijungti prie socialinio draudimo pensijos kapitalo.

Lietuvoje kaupiamųjų pensijų išmokas moka pensijų kaupimo bendrovė (jei tai periodinė arba vienkartinė išmoka) arba gyvybės draudimo įmonė, jei dalyvis privalo pirkti anuitetą, o Latvijoje jas moka arba valstybė kartu su socialinio draudimo pensija, arba gyvybės draudimo įmonė. Taigi Latvijos lėšų valdymo bendrovės nedalyvauja kaupiamųjų pensijų išmokų mokėjimo santykiuose.

Latvijoje dalyvis turi teisę pats pasirinkti išmokų mokėjimo formą, o Lietuvoje dalyviui mokamos išmokos forma priklauso nuo sukaupto pensijos kapitalo dydžio. Manytina, kad tokio reguliavimo reiktų atsisakyti Lietuvoje ir suteikti dalyviui teisę pačiam pasirinkti jam nuosavybės teise priklausančio sukaupto pensijos kapitalo išmokėjimo formą, neatsižvelgiant į sukauptą pensijos kapitalo dydį.

Lietuvoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis išsirenka ir pats asmeniškai sudaro pensijų anuiteto sutartį su gyvybės draudimo įmone. Latvijoje gyvybės draudimo sutartis sudaro Agentūra su dalyvio pasirinkta gyvybės draudimo įmone.

2.1.7. Dalyvavimo kaupiamųjų pensijų sistemoje pabaiga

Lietuva

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 9 dalimi, dalyvavimas kaupiamųjų pensijų sistemoje Lietuvoje baigiasi šiais atvejais:

- 1) dalyviui sulaukus senatvės pensijos amžiaus ir pagal išmokų mokėjimo sutartį išmokėjus jam visą pensijų išmoką;
- 2) dalyviui mirus;

- 3) dalyviui vienašališkai nutraukus pirmą kartą sudarytą sutartį per 30 kalendorinių dienų nuo jos sudarymo;
- 4) teismo sprendimu pripažinus pensijų kaupimo sutartį negaliojančia.

Latvija

Valstybinių pensijų fondų įstatymo 3 straipsnio 4 dalyje, 7 ir 8 straipsniuose numatyta, kad dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje nutrūksta:

- 1) dalyviui sulaukus amžiaus, suteikiančio teisę gauti senatvės pensiją;
- 2) dalyviui mirus iki sulaukiant senatvės pensijos amžiaus.

Galima daryti išvadą, kad Lietuvos įstatymų leidėjas laikosi pozicijos, kad asmenų dalyvavimas pensijų kaupimo sistemoje trunka iki jiems priklausančių kaupiamųjų pensijų išmokų pilno išmokėjimo, Latvijoje laikomasi pozicijos, kad dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje nutrūksta sulaukus senatvės pensijos amžiaus – kaupiamųjų pensijų išmokų mokėjimo santykiai nėra laikomi valstybinių pensijų fondų sistemos dalimi, nes kaupiamąsias pensijų išmokas Latvijoje moka valstybė arba gyvybės draudimo įmonės.

2.2. Pensijų kaupimo bendrovės ir jų vykdoma veikla

2.2.1. Pensijų kaupimo bendrovė

Lietuva

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 3 straipsnio 13 dalimi, pensijų kaupimo bendrovė – tai valdymo įmonė ar draudimo įmonė, turinti priežiūros institucijos išduotą licenciją ar leidimą Lietuvos Respublikos teritorijoje užsiimti pensijų kaupimo veikla:

1. Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 2 straipsnio 17 dalyje numatyta, kad valdymo įmonė - tai įmonė, turinti Vertybinių popierių komisijos išduotą licenciją verstis pensijų kaupimo veikla. Remiantis Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 3 straipsnio 1 ir 2 dalimis, tik tokią licenciją turinti bendrovė savo pavadinime ir reklamoje gali vartoti žodžius „pensijų fondų valdymo įmonė“ ar kitokius šių žodžių junginius arba jų vedinius. Verstis pensijų kaupimo veikla turi

teisę uždaroji akcinė ar akcinė bendrovė, turinti buveinę Lietuvos Respublikoje. Teisę verstis pensijų kaupimo veikla taip pat turi valdymo įmonės, turinčios licenciją valdyti investicinius fondus ir investicines kintamojo kapitalo bendroves. Pensijų kaupimo įstatymo 17 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad valdymo įmonė gali pradėti pensijų kaupimo veiklą tik Vertybinių popierių komisijai patvirtinus atitinkamas pensijų fondo taisykles. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 18 straipsnio 1 dalimi, pensijų kaupimo veikla užsiimančios valdymo įmonės ir pradinis, ir įstatinis kapitalas turi būti ne mažesni kaip 300 000 eurų.

2. Remiantis Lietuvos Respublikos draudimo įstatymo⁷¹ 2 straipsnio 13 dalimi, draudimo įmonė – tai įmonė, gavusi draudimo veiklos licenciją. Pensijų kaupimo įstatymo 19 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad draudimo įmonei teisę vykdyti pensijų kaupimo veiklą suteikia draudimo veiklos licencija, išduota gyvybės draudimo šakos pensijų kaupimo veiklos draudimo grupės veiklai. Pensijų kaupimo įstatymo 19 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad tik patvirtinusi pensijų fondo taisykles priežiūros institucijoje, draudimo įmonė gali pradėti pensijų kaupimo veiklą. Pensijų fondo taisyklių pavadinime turi būti nurodyta, kad tai valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondas (gali būti vartojama šių žodžių junginio santrumpa).

Leidimus pensijų kaupimo bendrovėms priežiūros tarnybos gali išduoti tik kruopščiai patikrinusios jų organizacinį, profesinį ir techninį pasirengimą, t.y., įsitikinus, jog jos turi nustatyto dydžio kapitalą, nepriekaištingos reputacijos vadovus, patyrusius reikiamos kvalifikacijos darbuotojus, jose įdiegtos sklandžiai veiklai būtinos informacinės sistemos ir t.t. Taip siekiama užtikrinti pensijų kaupimo sistemos saugumą ir stabilumą.

Ypatingas dėmesys skiriamas pensijų kaupimo bendrovių veiklos skaidrumui. Todėl įstatymais nustatyta, kad pensijų kaupimo bendrovės:

- a) turi nuolat teikti priežiūros institucijoms ataskaitas,
- b) savo veiklos metų ataskaitą skelbti dienraštyje,
- c) kartą per metus informuoti dalyvį apie jo sąskaitos būklę,
- d) kas dieną skelbti kiekvieno pensijų fondo apskaitos vieneto vertę (pagal jį kiekvienas dalyvis gali apskaičiuoti, kokia jo sąskaitos vertė);

⁷¹ Valstybės žinios, 2003, Nr. 94-4246, 2008, Nr. 131-5039.

- e) sudaryti galimybę dalyviui jo pageidavimu bet kuriuo metu gauti informaciją apie jo sąskaitoje apskaitomų lėšų dydį, investavimo galimybių pasirinkimą bei kitą su bendrovės veikla susijusią ir dalyviui svarbią informaciją.

Dar viena priemonė, užtikrinanti lėšų saugumą, yra ta, kad kaupiamos lėšos nepatenka į pensijų kaupimo bendrovės sąskaitą – įmokas Sodra perveda tiesiai į specialią pensijų fondo sąskaitą, kad bendrovė neturėtų galimybės jomis pasinaudoti. Jos taip pat neištraukiamos į bendrovės balansą - dalyvių lėšos yra atskirtos buhalteriskai.

Dalyvių kaupiamos lėšos yra ir fiziškai atskirtos. Jos laikomos ne pačioje kaupimo bendrovėje, o specialiame banke – depozitoriume, kuris yra dar viena labai svarbi kaupimo sistemos saugumo grandis. Remiantis Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 2 straipsnio 3 dalimi, depozitoriumas – tai bankas, turintis teisę Lietuvos Respublikoje ar kitoje Europos ekonominės erdvės valstybėje teikti investicines paslaugas ir turintis buveinę arba padalinį Lietuvos Respublikoje. Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 42 straipsnyje nustatyta, kad depozitoriumas veikia pensijų fondų dalyvių naudai, visus pensijų kaupimo bendrovės pavedimus jis įvykdo tik kruopščiai patikrinus jų atitikimą įstatymų reikalavimams, nes depozitoriumas atsako už žalą, padarytą pensijų fondo dalyviams ar valdymo įmonei dėl to, kad jis neatliko savo pareigų ar netinkamai jas atliko. Remiantis Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 56 straipsnio 1 dalimi, depozitoriumo veikla yra prižiūrima Vertybinių popierių komisijos.

Už kaupiamų lėšų tvarkymą pensijų kaupimo bendrovės ima mokesčius. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 14 straipsniu, leidžiama imti tik dviejų rūšių atskaitymus: už pensijų fondų valdymą ir už pensijų kaupimo bendrovės išlaidas, susijusias su pensijų sąskaitos uždarymu bei lėšų pervedimu, dalyviui keičiant pensijų fondą ar pensijų kaupimo bendrovę. Kaupimo bendrovei neleidžiama atskaityti daugiau kaip 10% nuo kiekvienos įmokos į pensijų fondą ir daugiau kaip 1% nuo kiekvienos pensijų sąskaitos vertės per metus. Jokių kitų atskaitymų iš dalyvių lėšų (nei iš įmokų, nei iš investicijų pajamų) ji daryti negali. Pensijų kaupimo įstatymo 14 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad pati pensijų kaupimo bendrovė pensijų fondo taisyklėse turi nusistatyti, kokius maksimalius atskaitymus ji taikys, neviršydama įstatymu leistinių ribų.

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalimi, pensijų kaupimo bendrovei, kitiems jos įgaliotiems ar kitaip su ja susijusiems asmenims draudžiama:

1. potencialų dalyvį raginti tapti pensijų fondo dalyviu ar nenutraukti dalyvavimo pensijų fonde siūlant naudą, nesusijusią su pensijų kaupimo veikla;

2. skelbti informaciją, kuri yra neteisinga, neišsami ar gali būti klaidinanti.

Pensijų kaupimo įstatymo 15 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad, norėdama paskelbti reklamą apie savo valdomą pensijų fondą, pensijų kaupimo bendrovė reklamos turinį ir formą turi iš anksto suderinti su priežiūros institucija. Priežiūros institucijos privalo uždrausti skelbti klaidinančią, neteisingą ar neišsamią reklamą arba įpareigoti paneigti, patikslinti ar papildyti jau paskelbtą reklamą.

Latvija

Latvijoje 2000 m. gruodžio 17 d. priimtame Valstybinių pensijų fondų įstatyme buvo numatyta, kad 18 mėnesių nuo įstatymo priėmimo dienos visas pensijų įmokas, skirtas valstybinių pensijų fondų sistemai, valdys Latvijos Valstybinė kasa (toliau tekste – Valstybinė kasa). Taigi naujos sistemos gyvavimo pradžioje (2001 – 2002 m.) visas surinktas įmokas Agentūra pervesdavo vienintelei valstybinei lėšų valdymo bendrovei. Manytina, kad tokiu reguliavimu siekta užtikrinti valstybinių pensijų fondų sistemos stabilumą ir saugumą.

Vienintelis Valstybinės kasos siūlomas investavimo planas – konservatyvusis, kuris užtikrino mažą, bet patikimą investicijų grąžą. Valstybinė kasa lėšas investuodavo į Latvijos Vyriausybės vertybinius popierius, obligacijas ir indėlius Latvijos bankuose. Nuo 2003 m. sausio 1 d. privačios lėšų valdymo bendrovės pradėjo dalyvauti valstybinių pensijų fondų sistemoje. Asmenys, automatiškai dalyvaujantys pensijų kaupime, galėjo pereiti į privačius pensijų fondus, o tie, kurie savanoriškai galėjo prisijungti prie valstybinės pensijų fondų sistemos, turėjo teisę rinktis tarp privačios arba valstybinės lėšų valdymo bendrovės. 2007 m. Valstybinė kasa nutraukė savo veiklą kaip valstybinių pensijų fondų sistemos lėšų valdymo bendrovė. Nuo to momento valdymo bendrovių veiklą Latvijoje vykdo tik privačios bendrovės⁷².

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 11 straipsnio 1 dalimi, privačios lėšų valdymo bendrovės gali pradėti veikti tik gavusios licenciją iš Komisijos ir sudariusios sutartį su Agentūra.

Remiantis Komisijos nutarimu Nr. 31 „Dėl valstybinių pensijų fondų lėšų valdytojų licencijavimo“⁷³, Komisija išduoda licencijas tik tokioms bendrovėms:

5. gavusioms licenciją vykdyti investicinę veiklą;

⁷² Treasury of the Republic of Latvia. *Public report for 2007*. [žiūrėta: 2009 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kase.gov.lv/texts_files/vkpp07eng3.pdf>.

⁷³ Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 35; 2002, Nr. 158.

6. ne mažiau kaip vienerius metus vykdančioms investicinę veiklą arba privataus pensijų fondo veiklą;
7. per vienerius metus prieš kreipimąsi dėl licencijos išdavimo negavusios išpėjimo iš Komisijos dėl esminių įstatymų nuostatų pažeidimų arba nebuvo pakartotinai perspėtos dėl panašių pažeidimų.

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 11 straipsnio 2 dalimi, lėšų valdymo bendrovės sandorius, susijusius su lėšų investavimu, atlieka tik tarpininkaujant lėšų turėtojui. Lėšų turėtojas – tai juridinis asmuo, kuriam Komisija yra išdavusi kredito įstaigos veiklos licenciją ir su kuriuo lėšų valdymo bendrovė yra sudariusi Turėtojo banko sutartį. Lėšų turėtojas atlieka lėšų valdymo bendrovės kasdienę priežiūrą – tikrina, ar ši laikosi teisės aktų nuostatų, susijusių su lėšų investavimu. Lėšų turėtojas neturi teisės vykdyti lėšų valdymo bendrovės nurodymų, neatitinkančių teisės aktų. Priešingu atveju lėšų turėtojas prisiima atsakomybę už bet kokius nuostolius, atsirandančius dalyviams. Pavyzdžiui, Valstybinės kasos lėšų turėtojas buvo „Meritos“ bankas, kuris turėjo pareigą veikti dalyvių naudai ir nevykdyti jokių Valstybinės kasos nurodymų, kurie prieštarauja Valstybinių pensijų fondų įstatymo nuostatomis, pensijų fondo investiciniam prospektui arba kitiems teisės aktams⁷⁴.

Prieš pradėdama savo veiklą, lėšų valdymo bendrovė sudaro sutartį su Agentūra, kurioje yra nustatomos lėšų valdymo taisyklės, jų nesilaikymo pasekmės ir atsakomybė. Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 11 straipsnio 3 dalimi, nutarimą dėl sutarties sudarymo, dėl bet kokių tolimesnių šios sutarties pakeitimų ir dėl tokios sutarties priešlaikinio pakeitimo priima Agentūros direktorius.

Valstybinių pensijų fondų įstatymo 11 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad lėšų valdymo bendrovė paruošia vieną arba kelis pensijų fondų lėšų investavimo planus. Pensijų fondų lėšų investavimo planas – tai sisteminga taisyklių visuma, pagal kurią vyks valstybinių pensijų fondų sistemos lėšų valdymas ir kurios yra išdėstytos kiekvieno atitinkamo pensijų fondo plano prospekte. Pensijų fondo investavimo plano prospektas (toliau tekste – prospektas) – tai Agentūros ir lėšų valdymo bendrovės sudarytos sutarties neatskiriama dalis. Lėšų valdymo bendrovė sukauptas lėšas turi teisę valdyti tik po to, kai prospektas yra įregistruojamas Komisijoje. Jei prospektas neatitinka normatyviniuose aktuose nustatytų reikalavimų, tuomet Komisija atsisako jį registruoti.

⁷⁴ Nordea, Merita bank Plc has become a Custody bank of the funded pensio scheme assets. [žiūrėta: 2009 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nordea.lv/Press%2bReleases/2001/2372001/82222.html>>.

Latvijos teisės aktai nereguliuoja mokesčių dydžių, valdymo bendrovių imamų už dalyvių lėšų valdymą. Ministrų kabineto nuostatų Nr. 272 20 dalyje numatyta, kad lėšų valdymo bendrovės savo prospektuose turi nurodyti mokesčių dydžius, kuriuos ims už lėšų valdymą.

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 11¹ straipsnio 1 ir 3 dalimis, bet kokia vieša pensijų fondo investavimo plano reklama gali būti vykdoma tik pagal Komisijoje registruotą prospektą. Dedant skelbimus arba pranešant viešai pensijų fondų investavimo plano sąlygas, reklamoje jokių būdu negali būti garantuotas pelnas arba tam tikras pelningumo lygis.

Latvijoje valstybinių pensijų fondų sistemos veiklos pradžioje dalyvių lėšas valdė valstybinė lėšų valdymo bendrovė, vėliau valstybinių pensijų fondų sistemos lėšas valdyti leista ir privačioms lėšų valdymo bendrovėms. Manytina, kad tokiu reguliavimu buvo siekta užtikrinti sistemos stabilumą ir saugumą jos veiklos pradžioje, nes dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje yra privalomas. Lietuvoje pensijų kaupimo sistemos lėšų valdymas yra perduotas tik privačioms pensijų kaupimo bendrovėms.

Latvijos teisės aktuose nėra apibrėžti konkretūs lėšų administravimo mokesčių dydžiai, kuriuos gali imti lėšų valdymo bendrovės. Manytina, kad tai galima laikyti valstybinių pensijų fondų sistemos reglamentavimo trūkumu, nes pagal dabartinį reguliavimą, pačios lėšų valdymo bendrovės investicinių planų prospektuose apsibrėžia imamų administravimo mokesčių dydžius. Tai gali sąlygoti lėšų valdymo bendrovių piktnaudžiavimą, pasireiškiantį nepagrįstai didelių administravimo mokesčių nustatymu.

2.2.2. Pensijų turtas ir jo investavimo ypatumai

Lietuva

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 3 straipsnio 10 dalimi, pensijų fondas – tai fiziniams asmenims, dalyvaujantiems pensijų kaupime, bendrosios dalinės nuosavybės teise priklausantis pensijų turtas, kurio valdymas perduotas pensijų kaupimo bendrovei ir kuris investuojamas pagal to pensijų fondo taisykles.

Pensijų sistemos reformos įstatymo 2 straipsnio 11 dalyje numatyta, kad pensijų turtas – tai už pensijų įmokų lėšas įsigyto turto (įskaitant laikinai neinvestuotą šių lėšų dalį)

bei investicijų pajamų (sąnaudų), gautų iš šio turto (lėšų), suma. Pensijų kaupimo įstatymo 9 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatyta, kad pensijų kaupimo bendrovė pensijų turtą valdo, naudoja ir juo disponuoja turto patikėjimo teisės pagrindais. Kiekvieną pensijų fondą sudarantis pensijų turtas turi būti atskirtas nuo kito pensijų kaupimo bendrovės turto ir kitų tos pačios pensijų kaupimo bendrovės valdomų pensijų fondų pensijų turto. Remiantis Pensijų sistemos reformos įstatymo 8 straipsnio 4 dalimi, pensijų kaupimo bendrovės likvidavimo dėl bankroto atveju, kiti bendrovės kreditoriai (ne dalyviai) neturi teisės nukreipti išieškojimo į pensijų turtą. Pensijų kaupimo įstatymo 8 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad, jei pensijų kaupimo bendrovė nutraukia veiklą (dėl bankroto, likvidavimo ar reorganizavimo), dalyviai turi teisę savo lėšas pervesti į kitą pensijų kaupimo bendrovę.

A. Bartkus teigia, kad Lietuvos pensijų kaupimo sistema yra liberali, nes neribojamos investicijos valiuta⁷⁵. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 13 straipsnio 1 dalimi, valdymo bendrovės gali investuoti tik į tokius perleidžiamuosius vertybinius popierius ir pinigų rinkos priemones, kurie yra įtraukti į prekybą rinkose, kurios yra reguliuojamos ir veikiančios valstybėje narėje, arba kurie yra įtraukti į prekybą Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau tekste – EBPO) valstybėje narėje esančioje reguliuojamoje rinkoje, veikiančioje pagal nustatytas taisykles, pripažintoje ir visuomenėje prieinamoje, jei ši rinka yra nurodyta pensijų fondo taisyklėse.

Remiantis Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 46 straipsnio 3 dalimi, pensijų fondų lėšos negali būti investuojamos į:

1. nekilnojamąjį turtą;
2. tauriuosius metalus arba į suteikiančius į juos teises perleidžiamuosius vertybinius popierius.

Pensijų kaupimo įstatymo 12 straipsnyje numatyta, kad kiekviena pensijų kaupimo bendrovė privalo turėti vieną konservatyvaus investavimo pensijų fondą, kuris yra pats tinkamiausias žmonėms, nelinkusiems rizikuoti, bei tiems, kurie kaups palyginti trumpą laiką. Tokio pensijų fondo turtas investuojamas vien tik į Lietuvos, Europos Sąjungos ar EBPO valstybių vyriausybių, centrinių bankų ir Europos centrinio banko išleistas arba jų garantuotas obligacijas. Šie vertybiniai popieriai pasižymi nedidele, tačiau stabilia investicine grąža ir yra vienas iš saugiausių investavimo objektų, nes už jų išpirkimą atsako jas išleidusių šalių vyriausybės.

⁷⁵ BARTKUS, A. Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų pensijų fondų veiklos ypatumų įvertinimas. *Ekonomika*, 2007, t. 78, p. 7-23.

Lietuvoje pensijų kaupime dalyvaujantys asmenys gali pasirinkti ir kitokius pensijų fondus⁷⁶:

1. mažos akcijų dalies (iki 30 procentų);
2. vidutinės akcijų dalies (nuo 30 procentų iki 70 procentų);
3. akcijų (nuo 70 procentų iki 100 procentų).

Remiantis Vertybinių popierių komisijos 2008 m. apžvalga⁷⁷, apie 95 procentai (61 500) naujų dalyvių rinkosi rizikingesnius pensijų fondus: beveik 70 procentų (45 300) naujų dalyvių pasirinko vidutinės akcijų dalies pensijų fondus, ir beveik 25 procentai (16 200) – akcijų pensijų fondus. Taigi nors finansų rinkų nuosmukio laikotarpiu didesnės rizikos pensijų fondų vienetų vertės labiau nuvertėja, nauji dalyviai lėšų kaupimą senatvei vertina kaip ilgalaikį procesą ir tiki, kad ilguoju laikotarpiu investicijos akcijų rinkose turėtų būti pelningesnės nei skolos vertybinių popierių rinkose.

Latvija

Latvijos valstybinių pensijų fondų sistema yra konservatyvi, t.y. ribojama investicinė valiuta. Mažiausiai 70 procentų lėšų privaloma investuoti į vertybinius popierius, kurie apskaitomi ta valiuta, kuria ir bus mokama senatvės pensija, t.y. į latus ir eurus. Galima investuoti tik į vertybinius popierius, išleistus (arba finansų institucijas, veikiančias) šalyse, priklausančiose Europos Sąjungai, Europos ekonominei erdvei ar EBPO (yra nustatytos išimties) arba kurie yra įtraukti į oficialius vertybinių popierių sąrašus šiose valstybėse. Latvijos lėšų valdymo bendrovės didžiąją dalį pensijų fondų lėšų investuoja Latvijoje, taip prisidėdamos prie nacionalinio ūkio ir finansų rinkos plėtros skirtingai nei Lietuvos pensijų kaupimo bendrovės, kurios didžiausius investicijų srautus nukreipia į užsienio šalių ūkius⁷⁸.

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 12 straipsnio 2 dalies 14 punkto 4 papunkčiu, lėšų valdymo bendrovei draudžiama valstybinių pensijų fondų sistemos lėšas:

1. investuoti į nekilnojamąjį turtą;
2. skirti paskoloms;

⁷⁶Toks pensijų fondų skirstymas pateikiamas Vertybinių popierių komisijos straipsniuose ir apžvalgose. Prieiga per internetą: <www.vpk.lt>.

⁷⁷Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. *Valdymo įmonių valdomų pensijų fondų investicinių portfelių 2008 m. apžvalga*. [žiūrėta: 2009 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpk.lt/new/documents/2008%20PF%20apzvalga.pdf>>.

⁷⁸BARTKUS, A. Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų pensijų fondų veiklos ypatumų įvertinimas. *Ekonomika*, 2007, t. 78, p. 7-23.

- investuoti į pačios lėšų valdymo bendrovės emituotus finansų instrumentus, išskyrus jam pavaldžius indėlių fondus, už kurių pažymėjimų pirkimą arba pardavimą valdymo bendrovė negauna komisinio mokesčio nuo indėlio plano lėšų.

Remiantis Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 7 dalimi, Latvijoje lėšų valdymo bendrovės laikosi kapitalo nepriklausomybės reikalavimų, t.y. lėšų valdymo bendrovė jai pavaldžias valstybinių pensijų fondų sistemos lėšas užpajamuoja ir valdo atskirai nuo bet kokios kitos valdymo bendrovės ir jai pavaldaus turto ir pensijų fondų sistemos lėšų dalį, valdomą pagal nustatytą pensijų fondo planą, valdymo bendrovė valdo atskirai nuo kitų jos aktyvų ir kitų pensijų fondų lėšų dalies.

Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose pensijų fondus, numatyta, kad kiekviena pensijų kaupimo bendrovė privalo turėti vieną konservatyvaus investavimo pensijų fondą, kuris yra pats tinkamiausias žmonėms, nelinkusiems rizikuoti, bei tiems, kurie kaups palyginti trumpą laiką. Latvijos teisės aktuose tokios imperatyvios nuostatos nėra – lėšų valdymo bendrovės pačios nusprendžia, kokius investicinius planus siūlys dalyviams ir nebūtinai vienas iš jų turi būti konservatyvusis.

Latvijoje lėšų valdymo bendrovės siūlo tokius pensijų fondų investicinius planus⁷⁹:

- konservatyvusis – lėšos investuojamos į stabilius ir patikimus vertybinius popierius, dažniausiai į valstybių išleistas obligacijas. Toks pensijų fondas turi mažą pelningumą, bet jis užtikrina stabilumą;
- subalansuotas – šio investicinio plano tikslas yra užtikrinti aukštą ilgalaikę grąžą, su kuo žemesne rizika, taigi šiame plane tik maža lėšų dalis investuojama į akcijas;
- rizikingas – pensijų fondų lėšos investuojamos į akcijas. Valstybinių pensijų fondų įstatymas lėšų valdymo bendrovėms leidžia tik iki 30 procentų pensijų fondo lėšų investuoti į akcijas, likusi lėšų dalis investuojama į saugesnius vertybinius popierius. Dažniausiai šiame investiciniame plane investuojama į užsienio šalių vertybinius popierius.

Galimybė 100 procentų investuoti į akcijas padidina Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos rizikingumą. Latvijoje tik iki 30 procentų pensijų fondo lėšų leidžiama investuoti į

⁷⁹ SWINKELS, L., VEJINA, D., VILANS, R. Why don't Latvian pension funds diversify more internationally?. [žiūrėta: 2009 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.sseriga.edu.lv/library/working_papers/FT_2005_1.pdf>.

akcijas. Tokiu būdu Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviai yra apsaugomi nuo rizikos, kad dėl žybaus akcijų vertės kritimo rinkose, jų sukauptos lėšos pensijų fonduose taipogi žymiai sumažėtų. Manytina, kad, siekiant apsaugoti kaupiamas dalyvių lėšas, Lietuvoje reiktų priimti įstatymų pakeitimus, apribojančius pensijų kaupimo bendrovių galimybę visas pensijų fondo lėšas investuoti į akcijas.

Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviai susiduria su labai didelės ir labai mažos rizikos pensijų fondų, pasižyminčių labai skirtinga grąža, pasirinkimo problema. Latvijoje, nesant labai rizikingų pensijų fondų, gyventojai, pasirinkdami pensijų fondą, vadovaujasi ne pensijų fondų investavimo kryptimis, bet jų pasiektais veiklos rezultatais. Latvijoje populiariausi yra geriausias rezultatus turintys pensijų fondai⁸⁰.

2.2.3. Pensijų kaupimo bendrovės ar jos valdomo pensijų fondo/investicinio plano keitimas

Lietuva

Lietuvoje pensijų fondo arba pensijų kaupimo bendrovės keitimo pagrindus galima suskirstyti pagal dalyvių valios išraišką:

1. Dalyvis savo sprendimu gali:

- 1.1. pereiti į tos pačios pensijų kaupimo bendrovės valdomą kitą pensijų fondą (Pensijų kaupimo įstatymo 7 straipsnis). Tam reikia sudaryti naują pensijų kaupimo sutartį. Sudarius naują pensijų kaupimo sutartį, pensijų kaupimo bendrovė privalo, suderinusi informacijos pateikimo tvarką su Sodra, elektroniniu būdu informuoti apie tai ir apie ankstesnės sutarties nutraukimą Sodrą per 3 darbo dienas nuo pensijų kaupimo sutarties sudarymo. Jeigu pirmoji pensijų kaupimo sutartis neišgaliojusi, nauja sudaryta pensijų kaupimo sutartis išgalioja nuo kitų metų sausio 1 dienos, o jeigu pirmoji pensijų kaupimo sutartis išgaliojusi, tai nauja sudaryta pensijų kaupimo sutartis išgalioja nuo jos įregistravimo. Dalyvio perėjimas iš vieno pensijų fondo į kitą turi vykti laikantis sąlygų, numatytų pensijų kaupimo bendrovės nustatytose pensijų fondo, iš kurio jis pereina, taisyklėse ir pensijų fondo, į kurį pereina, taisyklėse. Pensijų kaupimo įstatymo 14 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad dalyvis turi teisę kartą per kalendorinius metus pereiti į kitą pensijų fondą toje

⁸⁰ BARTKUS, A. Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų pensijų fondų veiklos ypatumų įvertinimas. *Ekonomika*, 2007, t. 78, p. 7-23.

pačioje pensijų kaupimo bendrovėje nedarant jokių atskaitymų. Jei dalyvis pereina į kitą pensijų fondą toje pačioje pensijų kaupimo bendrovėje daugiau kaip vieną kartą per kalendorinius metus, už jo perėjimą gali būti daromi tik atskaitymai, kurie yra numatyti atitinkamo pensijų fondo taisyklėse ir ne didesni nei įstatymo nustatyto dydžio t.y. ne daugiau kaip 0,2 procentai dalyvio vardu pervedamų lėšų;

- 1.2. pereiti į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą (Pensijų kaupimo įstatymo 8 straipsnis). Dalyvis turi teisę praėjus 3 metams nuo pirmosios pensijų kaupimo sutarties įsigaliojimo pereiti į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą. Perėjimas neribojamas pensijų kaupimo bendrovės reorganizavimo, bankroto ir likvidavimo atveju. Dalyvis, norintis pereiti į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą, turi sudaryti naują pensijų kaupimo sutartį su kita pensijų kaupimo bendrove ir per 14 kalendorinių dienų nuo naujos sutarties sudarymo pateikti ją pensijų kaupimo bendrovei, kurios valdomame pensijų fonde jis kaupia pensijų įmokas, kartu su prašymu nutraukti pensijų kaupimo sutartį. Pensijų kaupimo bendrovė, su kuria dalyvis sudarė naują pensijų kaupimo sutartį, suderinusi informacijos pateikimo tvarką su Sodra, elektroniniu būdu ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo sutarties sudarymo pateikia Sodrai sutarčiai įregistruoti reikiamus duomenis. Pensijų kaupimo bendrovė, gavusi dalyvio prašymą nutraukti pensijų kaupimo sutartį ir nustačiusi dalyvio tapatybę, per pensijų fondo, iš kurio pereina dalyvis, taisyklėse nurodytą įspėjimo apie pensijų kaupimo sutarties nutraukimą laikotarpį, bet ne ilgesnį kaip 14 kalendorinių dienų, turi, suderinusi informacijos pateikimo tvarką su Sodra, elektroniniu būdu informuoti apie tai Sodrą. Pereinant į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą, naujai sudaryta pensijų kaupimo sutartis įsigalioja nuo jos ir pranešimo apie ankstesnės pensijų kaupimo sutarties nutraukimą įregistravimo sutarčių registre. Pensijų kaupimo bendrovei, kurios valdomo pensijų fondo dalyvis pareiškia norą pereiti į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą, jos akcininkams ir kitiems asmenims draudžiama tiesiogiai ar netiesiogiai riboti šią dalyvio teisę. Dalyvis turi teisę bent kartą per kalendorinius metus pereiti į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą padengdamas tik pensijų kaupimo bendrovės, iš kurios valdomo pensijų fondo pereinama, išlaidas, susijusias su asmens perėjimu į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą, jeigu tai yra numatyta atitinkamo pensijų fondo taisyklėse. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 14 straipsnio 5 dalimi, jei dalyvis pereina į kitos

pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą daugiau kaip vieną kartą per kalendorinius metus, už jo perėjimą gali būti daromi atskaitymai lėšas pervedančios pensijų kaupimo bendrovės naudai, jeigu tai yra numatyta atitinkamo pensijų fondo taisyklėse, bet ne didesni kaip 4 procentai dalyvio vardu pervedamų piniginių lėšų. Atskaitoma gali būti iš dalyviui priklausančių piniginių lėšų, pervedamų į kitą pensijų fondą, arba kitais būdais, nustatytais pensijų fondo taisyklėse.

2. Pensijų fondo keitimas dėl aplinkybių, nepriklausančių nuo dalyvio valios:

2.1. jei pensijų kaupimo bendrovė su jos valdomu pensijų fondu susijusias teises ir pareigas, atsirandančias iš pensijų kaupimo sutarčių, ketina perduoti kitai pensijų kaupimo bendrovei arba pensijų fondas panaikinamas dėl pensijų kaupimo bendrovės bankroto ar likvidavimo, tai šios pensijų kaupimo bendrovės valdomo pensijų fondo dalyviai per 3 mėnesius nuo atitinkamo sprendimo priėmimo turi teisę pereiti į kitą jų pasirinktą pensijų fondą be anksčiau minėtų atskaitymų. Jei per 3 mėnesių laikotarpį dalyviai nesudaro pensijų kaupimo sutarčių su kita pensijų kaupimo bendrove, bendro priežiūros institucijų teisės akto nustatyta tvarka tokie dalyviai bei jiems priklausančios lėšos perkeliama į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą nedarant atskaitymų (Pensijų kaupimo įstatymo 8 straipsnio 7 dalis).

Latvija

Iki 2003 m. pradžios valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviai Latvijoje neturėjo teisės keisti lėšų valdymo bendrovės. Remiantis pirmosios Valstybinių pensijų fondų įstatymo redakcijos Pereinamųjų nuostatų 1 dalimi⁸¹, visų dalyvių lėšos buvo perduotos Valstybinei kasai valdyti, o savanoriškai prie sistemos galintys prisijungti asmenys taipogi neturėjo iš ko rinktis, nes veikė tik viena valstybinė lėšų valdymo bendrovė. Situacija pasikeitė į sistemą įsijungus privačioms investicinėms bendrovėms – dalyviams buvo suteikta teisė pasirinkti norimą lėšų valdymo bendrovę.

2003 m. pabaigoje apie pusė dalyvių lėšų buvo valdomos privačių investicinių bendrovių. Taigi per pirmuosius savo darbo metus privačios lėšų valdymo bendrovės

⁸¹ Latvijas Vestnesis, 2001, Nr. 78/87.

pritraukė apie 48 procentus valstybinių pensijų fondų sistemos dalyvių. Net 90 procentų savanoriškai prisijungiančių asmenų rinkosi privačias lėšų valdymo bendroves⁸².

Kodėl dalyviai rinkosi privačias lėšų valdymo bendroves?

Remiantis 2002 m. atlikta apklausa⁸³, žmonėms patrauklesnės atrodė privačios lėšų valdymo bendrovės nei Valstybinė kasa, nes:

1. 46,8 procentai apklaustųjų manė, kad jie turi tikimybę gauti didesnę senatvės išmoką, jei lėšas valdytų privačios lėšų valdymo bendrovės;
2. 30,6 procentai apklaustųjų pasitikėjo privačiomis lėšų valdymo bendrovėmis;
3. 30,3 procentai apklaustųjų nepasitikėjo Valstybine kasa.

Investicinio plano ir lėšų valdymo bendrovės keitimo pagrindus Latvijoje taipogi galima suskirstyti pagal valios išraišką:

1. Dalyvis savo sprendimu gali vieną kartą per metus pakeisti lėšų valdymo bendrovę ir du kartus per metus gali pakeisti investicinį planą, valdomą tos pačios lėšų valdymo bendrovės (Valstybinių pensijų fondų įstatymo 11 straipsnio 6 dalis). Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 40 dalimi, gavusi dalyvio prašymą pakeisti lėšų valdymo bendrovę arba investicinį planą, Agentūra ne vėliau kaip per 15 darbo dienų privalo perkelti dalyvio lėšas pasirinktai lėšų valdymo bendrovei.
2. Lėšų valdymo bendrovės keitimas dėl aplinkybių, nepriklausančių nuo dalyvio valios (Valstybinių pensijų fondų įstatymo 11 straipsnio 6 dalis):
 - 2.1. Komisija anuliuoja lėšų valdymo bendrovei išduotą licenciją valdymo paslaugoms teikti. Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 35.2 dalyje nustatyta, kad ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo informacijos apie licencijos anuliavimą gavimo dienos, Agentūra išsiunčia dalyviams pranešimus apie jų lėšų valdymo bendrovės licencijos anuliavimą ir pasiūlo pasirinkti kitą lėšų valdymo bendrovę, bei nurodyti investicinį planą;
 - 2.2. lėšų valdymo bendrovė pati atsisako valdyti lėšas. Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 36 dalimi, lėšų valdymo bendrovė ne vėliau kaip likus 4 mėnesiams iki veiklos nutraukimo privalo Agentūrai ir Komisijai pateikti pranešimą.

⁸² International Labour Office. *Pension reform in the Baltic states*. Budapest. 2006 [žiūrėta: 2009 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/socsec/baltic_pension_reform.pdf>.

⁸³ „Ibid“.

Agentūra, ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo pranešimo gavimo dienos, išsiunčia pranešimą dalyviams apie jų teisę pasirinkti kitą lėšų valdymo bendrovę, nurodant norimą investicinį planą;

2.3. įvyko dalyvio pasirinktos lėšų valdymo bendrovės reorganizacija. Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 37 dalimi, lėšų valdymo bendrovė privalo per 5 darbo dienas nuo reorganizacijos fakto registracijos Juridinių asmenų registre dienos pranešti Komisijai ir Agentūrai. Agentūra per 5 darbo dienas nuo pranešimo gavimo dienos išsiunčia pranešimą dalyviams apie jų teisę pasirinkti kitą lėšų valdymo bendrovę, nurodant norimą investicinį planą;

2.4. lėšų valdymo bendrovė dalyvio pasirinktą investicijų planą sujungia su kitu investiciniu planu (planais) ir yra Komisijoje užregistravusi naują prospektą. Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 39 dalimi, Agentūra, ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo naujo prospekto gavimo dienos, išsiunčia pranešimą dalyviams apie jų teisę pasirinkti kitą lėšų valdymo bendrovę arba investicinį planą;

2.5. lėšų valdymo bendrovė perduoda savo investicijų planą kitai lėšų valdymo bendrovei, jei ši ne trumpiau kaip metus valdė valstybinių pensijų fondų sistemos lėšas. Remiantis Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 39¹.6 dalimi, Agentūra per 5 darbo dienas nuo investicinio plano perdavimo kitai lėšų valdymo bendrovei išsiunčia pranešimus dalyviams apie jų teisę pakeisti lėšų valdymo bendrovę arba investicinį planą.

Kad valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviai galėtų pasinaudoti savo teise laisvai pasirinkti ir pakeisti lėšų valdymo bendrovę ir investicinį planą, Ministrų kabineto nutarimo Nr. 272 32 dalyje numatyta, kad Agentūra turi pareigą dalyvių naudai lengvinti sąžiningą konkurenciją tarp valdymo bendrovių, savo darbu užtikrindama vienodą poziciją ir reikalavimus visoms lėšų valdymo bendrovėms, pavyzdžiui, sudarinėdama sutartis su būsिमomis lėšų valdymo bendrovėmis. Agentūra turi užtikrinti, kad kiekviename Agentūros teritoriniame skyriuje dalyviai galės gauti ir susipažinti su visa informacija apie lėšų valdymo bendroves ir jų valdomus investicinius planus, taip pat ir su valstybinių pensijų fondų sistemos veiklos ataskaita, kurią rengia Agentūra. Agentūrai, jos darbuotojams yra draudžiama teikti rekomendacijas, pasiūlymus ar nuomonę, susijusią su bet kokia lėšų valdymo bendrovių vykdoma veikla, girti ar neigiamai atsiliepti apie bet kurią lėšų valdymo bendrovę, taip pat draudžiama vykdyti bet kokią kitą veiklą, kuri trukdytų sąžiningai

konkurencijai tarp lėšų valdymo bendrovių. Taigi tokiu būdu Agentūrai ir jos darbuotojams yra uždrausta kaip nors įtakoti dalyvių pasirinkimą.

Lietuvoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis teisę pakeisti pensijų kaupimo bendrovę įgyja praėjus 3 metams nuo pirmosios pensijų kaupimo sutarties sudarymo, Latvijos teisės aktuose tokio apribojimo nėra – valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviai pakeisti lėšų valdymo bendrovę gali bet kada. Manytina, kad tokį reguliavimą galima laikyti nepagrįstu ir apribojančiu Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvių teisę pakeisti pensijų kaupimo bendrovę. Tai ypač aktualu, kai dalyvio netenkina pensijų kaupimo bendrovės lėšų valdymo veiklos efektyvumas ir pan.

Latvijoje dalyviams tik vieną kartą per metus leidžiama pakeisti lėšų valdymo bendrovę ir du kartus per metus lėšų valdymo bendrovės siūlomą investicinį planą. Lietuvoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviams perėjimų skaičius į kitą pensijų kaupimo bendrovę ar pensijų fondo plano keitimų skaičius nėra ribojamas.

Latvijoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvio apsisprendimas pakeisti lėšų valdymo bendrovę arba investicinį planą nėra apmokestinamas. Lietuvoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis turi teisę kartą per metus pereiti į kitą pensijų fondą, valdomą tos pačios pensijų kaupimo bendrovės, nedarant jokių atskaitymų. Atskaitymų dydis už pensijų kaupimo bendrovės keitimą Lietuvoje priklauso nuo to, ar pirmą kartą per kalendorinius metus yra keičiama pensijų kaupimo bendrovė.

2.3. Kaupiamųjų pensijų sistemos priežiūra

2.3.1. Kaupiamųjų pensijų sistemos priežiūros institucijos ir jų veikla

Lietuva

Pensijų kaupimu užsiimančių bendrovių veikla yra nuolat griežtai valstybės prižiūrima bei kontroliuojama. Remiantis Pensijų reformos įstatymo 7 straipsnio 3 dalimi, valstybinę gyvybės draudimo bendrovių priežiūrą atlieka Valstybinė draudimo priežiūros komisija, o pensijų fondų valdymo įmonių – Vertybinių popierių komisija. Šios tarnybos išduoda kaupimo bendrovėms veiklos leidimus, atlieka reguliarius jų veiklos patikrinimus,

pensijų kaupimo įmonės joms siunčia veiklos ataskaitas. Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad kiekvienas pensijų kaupimo dalyvis, kuris mano, kad pensijų kaupimo bendrovės veiksmai gali pažeisti jo teises ar teisėtus interesus, bet kuriuo metu gali kreiptis į atitinkamą priežiūros tarnybą.

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 28 straipsniu, šioms tarnyboms suteiktos plačios teisės bei įgaliojimai:

1. priimti Pensijų kaupimo įstatyme numatytus teisės aktus, reglamentuojančius pensijų kaupimo bendrovių veiklą;
2. taikyti poveikio priemones pensijų kaupimo bendrovėms;
3. taikyti administracines nuobaudas asmenims, pažeidusiems Pensijų kaupimo įstatymą ir (ar) kitus teisės aktus, reglamentuojančius pensijų kaupimo bendrovių veiklą;
4. gauti duomenis (tarp jų ir asmens duomenis), dokumentus ar jų nuorašus, reikalingus pensijų kaupimo bendrovių veiklos priežiūrai, iš valstybės, savivaldybės institucijų, įstaigų, kitų asmenų;
5. įpareigoti pensijų kaupimo bendrovę perduoti teises ir pareigas, atsirandančias iš pensijų kaupimo sutarčių;
6. įpareigoti pensijų kaupimo bendrovę pakeisti depozitoriumą;
7. Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo nustatyta tvarka apriboti arba uždrausti pensijų turto investicijas, ar kitaip apriboti disponavimo pensijų turtu teises.

Pensijų sistemos reformos įstatymo 7 straipsnio 5 dalyje numatyta, kad pensijų kaupimo bendrovių veiklą prižiūrinčios institucijos turi teikti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai informaciją apie pensijų kaupimo veiklą. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 28 straipsnio 3 dalimi, priežiūros institucijos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai teikia informaciją apie pensijų kaupimo bendrovių veiklos rezultatus, poveikio priemonių, susijusių su teisės verstis pensijų kaupimo veikla apribojimu, taikymą pensijų kaupimo bendrovėms ir kitą informaciją, nustatytą Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei priežiūros institucijos susitarime dėl pasikeitimo informacija.

Vertybinių popierių komisija prižiūri 7-ių valdymo įmonių, valdančių 24-is pensijų kaupimo sistemos pensijų fondus, veiklą. Draudimo priežiūros komisija prižiūri 2 draudimo bendroves, valdančias 5-is pensijų kaupimo sistemos pensijų fondus, veiklą⁸⁴.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. Pensijų ir investiciniai fondai. II pakopos pensijų rezultatai bus skelbiami kas mėnesį. [žiūrėta: 2009 m. vasario 2 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/14014/>>.

Latvija

Latvijoje Valstybinę kasą, kuri veikė iki 2007 m. pradžios, prižiūrėjo Finansų ministerija, o privačias lėšų valdymo bendroves prižiūri Komisija⁸⁵. Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 9 straipsnio 1 ir 2 dalimis, bendrą valstybinių pensijų fondų sistemos priežiūrą atlieka Latvijos Respublikos Socialinių reikalų ministerija, kuri turi tokias teises:

1. pareikalauti ir gauti iš Agentūros metinę ataskaitą dėl pensijų fondų sistemos veiklos ir lėšų valdymo bendrovių pateiktus pranešimus dėl pensijų fondų sistemos veiklos;
2. kartą per ketvirtį pareikalauti ir gauti informaciją iš draudimo įmonių apie gyvybės draudimo (pensijos iki gyvos galvos) paslaugas, dalyvių skaičiaus dinamiką ir pensijos iki gyvos galvos dydžius.

Remiantis Valstybinių pensijų fondų įstatymo 13 straipsniu, Komisija turi tokias teises ir pareigas:

1. prižiūrėti, kad lėšų valdymo bendrovės, valdydamos lėšas, laikytųsi teisės aktų reikalavimų;
2. registruoti įstatymų reikalavimus atitinkančius investicinių planų prospektus;
3. Komisija ir jos patvirtinti auditoriai turi teisę tikrinti lėšų valdymo bendrovių ir lėšų turėtojų veiklą, bei pareikalauti dokumentų ir informacijos apie jų veiklą. Per tokius patikrinimus lėšų valdymo bendrovės ir lėšų turėtojai turi pareigą suteikti visą būtiną informaciją bei pateikti visus dokumentus;
4. Komisija, remdamasi pateiktomis ataskaitomis ir atliktais patikrinimais, įvertina finansinės lėšų valdymo bendrovių ir lėšų turėtojų padėties stabilumą bei mokumą ir, jei būtina, duoda nurodymus dėl būklės pagerinimo, o taip nustato laiką per kurį nurodymai turi būti įvykdyti;
5. Komisija turi teisę skirti baudas, jei lėšų valdymo bendrovės pažeidžia teisės aktų reikalavimus arba patvirtintą prospektą;
6. panaikinti lėšų valdymo bendrovei išduotą licenciją.

2008 m. rugsėjo mėnesį, valstybinių pensijų fondų sistemos lėšas valdė 9 investicinės valdymo bendrovės, kurios siūlė 25 investicinius planus⁸⁶.

⁸⁵State social insurance agency of the Republic of Latvia. 2-nd Tier – Mandatory State funded pension scheme. [žiūrėta: 2009 m. vasario 15d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=en&cat=705>>.

⁸⁶The financial and capital market commission of the Republic of Latvia. 2008 09 30 Management of State-funded pension scheme assets in 3 quarters of 2008. [žiūrėta: 2009 . vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fktk.lv/en/Statistics/pension_funds/quarterly_reports/20080930_management_of_statefu>.

Galima teigti, kad Lietuvoje yra susiklosčiusi tam tikra pensijų kaupimo bendrovių veiklos priežiūros specializacija⁸⁷. Bankų ir kitų finansų institucijų įsteigtas pensijų fondų valdymo bendrovės prižiūri Vertybinių popierių komisija, o draudimo įmonių įsteigtus pensijų fondus – Draudimo priežiūros komisija. Latvijoje lėšų valdymo bendrovių specializacija buvo susiklosčiusi, kai veikė Valstybinė kasa. Nuo 2007 m. panaikinus jos veiklą valstybinių pensijų fondų sistemoje, nebeliko ir priežiūros specializacijos – visas lėšų valdymo bendrovės prižiūri tik Komisija.

⁸⁷ BARTKUS, A. Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų pensijų fondų veiklos ypatumų įvertinimas. *Ekonomika*, 2007, t. 78, p. 7-23.

3. Kaupiamųjų pensijų sistemų Lietuvoje ir Latvijoje reglamentavimo įvertinimas ekonominės krizės kontekste

Lietuvoje ir Latvijoje buvo įvykdytos pensijų sistemų struktūrinės reformos. Šalia socialinio draudimo pensijų sistemos buvo sukurta privačių pensijų sistema, vadinamoji antroji pensijų pakopa, kuri finansuojama iš pirmos pakopos gaunamomis lėšomis⁸⁸.

Svarbu paminėti, kad pasirinktas reformos kelias Lietuvoje susilaukė nemažai kritikos⁸⁹. Buvo bandoma parodyti, kad naujosios pensijų kaupimo sistemos šalininkų pateikiami argumentai, kad reforma padės užtikrinti ateities pensininkams didesnes pensijas, paspartins šalies ekonominį augimą, privaćiai valdomi pensijų fondai yra veiksmingesni nei valstybiniai, nėra nenuneigiami. Buvo siūloma vengti interesų grupių ir savo interesus turinčių tarptautinių organizacijų įtakos ir sprendimus dėl pensijų sistemos reformos priimti atsižvelgiant į šalies finansinius, socialinius bei politinius interesus, visą procesą padarant kuo skaidresnį.

Siekiant pritraukti kuo daugiau dalyvių, kaupiamųjų pensijų sistemos jų veiklos pradžioje buvo aktyviai reklamuojamos, pabrėžiant jų privalumus, žadant didesnę pensiją ateityje, pernelyg neakcentuojant jų rizikingumo ir priklausomumo nuo finansų rinkų pokyčių⁹⁰. Kol ekonomika augo, šios sistemos atrodė perspektyviai ir patraukliai, tačiau prasidėjus ekonominei krizei, išryškėjo ir kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimo trūkumai.

Remiantis Vertybinių popierių komisijos pateikta Pensijų fondų 2008 m. gruodžio 31 d. investicinių portfelių apžvalga⁹¹, 2008 metai buvo nepalankūs pensijų fondų rinkai. Kadangi krito akcijų ir skolos vertybinių popierių vertė, tai neigiamai atsiliepė ir dalyvių lėšoms, esančioms pensijų fonduose, kurių vertė taipogi sumažėjo. Šio vertės sumažėjimo kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviams niekas nekompensuos, nes Lietuvoje ir Latvijoje

⁸⁸ LAZUTKA, R. Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai. *Ekonomika*, 2008, t. 82, p. 104-126.

⁸⁹ GYLYS, P. Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontraversijos. *Viešojo politika ir administravimas*, 2002, Nr.2, p. 78-85; GYLYS, P. Reforms of pension system in Lithuania. *Ekonomika*, 2004, t. 66, p. 7-18.

⁹⁰ Tokia išvada padaryta, susipažinus su internetinių puslapių – www.pensijusistema.lt ir www.manapensija.lv - informacija.

⁹¹ Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. Pensijų fondų 2008 m. gruodžio 31 d. investicinių portfelių apžvalga. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/14010/>>.

veikia apibrėžtų įmokų pensijų fondai, todėl mažėjant investicinių priemonių vertėms, atitinkamai mažėja ir fondo išsipareigojimai⁹². Galiojantys teisės aktai nenumato ir valstybių įsikišimo teikiant papildomas garantijas pensijų fondams ar kompensuojant dalyvių patiriamus nuostolius dėl akcijų ir skolos vertybinių popierių vertės kritimo, nulėmusio kaupiamų lėšų sumažėjimą. Galima daryti išvadą, kad patys kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviai turės prisiimti patirtų nuostolių naštą ateityje.

Vertybinių popierių komisijos atliktame tyrime⁹³ teigiama, kad krizės akcijų rinkose, kurios įtakoja ir pensijų fondų veiklos rezultatus, yra natūralus, pasikartojantis ir neišvengiamas dalykas. Vertybinių popierių komisijos ekspertai kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviams nerekomenduoja blaškytis ir keisti pensijų fondus dėl pasitaikančių akcijų kainų korekcijos, nes, jų teigimu, pensijų kaupimas turi būti orientuotas į ilgalaikę perspektyvą. Manytina, kad su tokiu patarimu negalima sutikti, nes nėra žinoma, kada stabilizuosis ekonomika. Esant akcijų ir skolos vertybinių popierių vertės nuosmukiui, dalyviams, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus yra likę nedaug laiko, pereiti į konservatyvųjį pensijų fondą būtų naudinga ir netgi būtina, nes tai padėtų apsaugoti nuo dar didesnio sukaupto pensijų kapitalo sumažėjimo.

Kaip būtų galima patobulinti teisės aktus, reglamentuojančius kaupiamųjų pensijų sistemas, kad rizika dalyviams prarasti savo lėšas ekonominių nuosmukių metu būtų kuo mažesnė?

Vertybinių popierių komisija laikosi nuomonės⁹⁴, jog reikalingi įstatymų pakeitimai, kurie pensijų fondų sistemoje įvestų automatinį pensijų fondų dalyvių turto perkėlimą į mažiau rizikingus pensijų fondus artėjant jų pensiniam amžiui. Tokia sistema užtikrintų palaipsnių rizikos lygio mažėjimą asmens pensijų turtui.

Dar viena priemonė – tai pensijų kaupimo bendrovių administravimo mokesčio dydžio susiejimas su fonde esančių lėšų investiciniu prieaugiu. Bendrovės administravimo mokesčius turėtų atskaičiuoti tik iš pensijų fondų pelno. Remiantis dabartiniu reglamentavimu, Latvijoje pačios pensijų kaupimo bendrovės savo investicinių planų

⁹² Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. *Dėl situacijos finansų rinkose įtakos pensijų fondų sistemai*. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <[www.lps.lt/usr_img/VPK%20tyrimas%20apie%20fondu%20situacija\(1\).doc](http://www.lps.lt/usr_img/VPK%20tyrimas%20apie%20fondu%20situacija(1).doc)>.

⁹³ Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. *JAV būsto paskolų krizės poveikis Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondams*. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpk.lt/documents/kriziu%20poveikis%20II%20pakopos%20PF.pdf>>.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. *Dėl situacijos finansų rinkose įtakos pensijų fondų sistemai*. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <[www.lps.lt/usr_img/VPK%20tyrimas%20apie%20fondu%20situacija\(1\).doc](http://www.lps.lt/usr_img/VPK%20tyrimas%20apie%20fondu%20situacija(1).doc)>.

prospektuose apibrėžia imamų lėšų administravimo mokesčių dydžius. Lietuvoje pensijų kaupimo bendrovėms leidžiama atskaityti ne daugiau kaip 10% nuo kiekvienos įmokos į pensijų fondą ir ne daugiau kaip 1% nuo kiekvienos pensijų sąskaitos vertės per metus.

Lietuvoje taikomi atskaitymai yra dideli lyginant tarptautiniu mastu. Tokie atskaitymų dydžiai reformos įsibėgėjimo metu galėjo būti pateisinami, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje jie mažins pensijų kaupimo dalyvių senatvės išmokas⁹⁵. Taigi siekiant apsaugoti kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvių sukauptą pensijų turtą neigiamos arba nepakankamos investicijų grąžos atvejais, būtų tikslinga pensijų turto administravimo mokesčius susieti su pensijų turto valdymo efektyvumu.

Pensijų kaupimo įstatymo 8 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis turi teisę praėjus 3 metams nuo pirmosios pensijų kaupimo sutarties įsigaliojimo pereiti į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą. Ši nuostata buvo tikslinga pensijų kaupimo reformos pradžioje, siekiant užtikrinti pensijų fondų veiklos stabilumą⁹⁶. Tačiau dabar tokį reguliavimą galima vertinti kaip nepateisinamą kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvio teisių apribojimą, nes trejus metus jis negali pakeisti pensijų kaupimo bendrovės, jei, pavyzdžiui, ji veikia nepakankamai efektyviai. Manytina, kad panaikinus šį apribojimą, būtų skatinama pensijų kaupimo bendrovių konkurencija ir pensijų turto valdymo efektyvumas.

Latvijoje dalyvavimas pensijų kaupimo sistemoje yra privalomas, todėl valstybė griežčiau reglamentuoja dalyvių lėšų valdymo veiklą. Kaip buvo anksčiau minėta darbe, Latvijos pensijų kaupimo bendrovėms leidžiama tik iki 30 procentų pensijų fondo lėšų investuoti į akcijas. Manytina, kad tokiu reguliavimu tikimasi apsaugoti kaupiamųjų pensijų sistemą nuo svyravimų finansų priemonių rinkose. Tačiau Latvijos teisės aktai nenumato įpareigojimo pensijų kaupimo bendrovėms turėti konservatyvų pensijų fondą, kurio lėšos investuojamos tik į saugius vertybinius popierius. Manytina, kad papildžius Latvijos Valstybinių pensijų fondų įstatymą nuostata, kad pensijų kaupimo bendrovės privalo turėti ir siūlyti dalyviams, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus liko nedaug laiko, konservatyvų pensijų fondą, būtų sukurtas papildomas saugiklis sukaupto pensijų turto apsaugojimui nuo neigiamų finansų rinkų įtakų.

⁹⁵ World bank. *Lithuania: Reform of pension system*. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.pensijusistema.lt/index.php?123355526>>.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. Valstybinio audito ataskaita. Socialinio draudimo sistemos reforma. 2008. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <www.vkontrole.lt/auditas_ataskaita.php?2582>.

Tačiau, kaip matyti iš teisės aktų, reglamentuojančių kaupiamųjų pensijų sistemų veiklą, pakeitimų arba pasiūlymų juos keisti, įstatymų leidėjai neieško būdų, kaip apsaugoti dalyvių lėšas ekonominės krizės metu, bet siekia sumažinti valstybinio socialinio draudimo biudžetų deficitus. Tokiam tikslui pasiekti, Lietuvoje buvo sumažintas kaupiamųjų pensijų įmokos dydis nuo 5,5 procentų iki 3 procentų dydžio. Latvijoje Ministrų kabinetas pateikė Latvijos Seimui Valstybinių pensijų fondų įstatymo pakeitimo projektą⁹⁷, kuriuo siūloma pensijų kaupimo įmokos dydį sumažinti nuo 8 procentų iki 2 procentų dydžio. Latvijos Seimas pirmajame svarstyme šiam įstatymo pakeitimo projektui pritarė⁹⁸.

Svarbu paminėti, kad Lietuvos Seimo sprendimą, sumažinti kaupiamųjų pensijų įmoką, neigiamai įvertino Lietuvos ekonomistai, kurie savo pranešime⁹⁹ tai įvardina, kaip pensijas kaupiančių žmonių teisėtų lūkesčių pažeidimą ir nuosavybės nacionalizaciją. Jų teigimu, pervedimų į privačius pensijų fondus dydžio mažinimas sumažins būsimų pensininkų pensijos išmokų dydį, kadangi ilgajame laikotarpyje jų sukaupto pensijų turto vertė bus mažesnė nei būtų buvusi nemažinant pervedimų į privačius pensijų fondus.

Manytina, kad jei yra priimami įstatymų pakeitimai, turėsiantys neigiamos įtakos kaupiamųjų pensijų sistemų dalyvių ekonominiai padėčiai ateityje, tuomet valstybės turėtų išsipareigoti kompensuoti dalyvių būsimus nuostolius. Juk vienas iš svarbiausių kaupiamųjų pensijų sistemų sukūrimo tikslų buvo suteikti žmonėms galimybę kaupti savo ateičiai ir turėti didesnę pensiją, sulaukus senatvės pensijos amžiaus.

⁹⁷ Latvijos Respublikos ministrų kabineto 2009 m. kovo 18 d. Valstybinių pensijų fondų įstatymo pakeitimo projektas. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.saeima.lv/saeima9/lasa?dd=LP1147_0>.

⁹⁸ Latvijos Respublikos Seimo 2009 m. kovo 26 d. posėdžio protokolas. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.saeima.lv/saeima9/lasdk?dd=20090326>>.

⁹⁹ Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Šalies ekonomistų kreipimasis: Dėl pensijų reformos žlugdymo. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/salies_ekonomistu_kreipimasis_del_pensiju_reformos_zlugdymo/5193>.

Išvados

1. Dėl pasaulyje vykstančių pensijų sistemų reformų išsiplėtė pensijų sistemos sąvoka. Dabar pensijų sistema suprantama ne tik kaip valstybinio socialinio draudimo sistema, bet į jos sąvoką jau patenka ir privačios kaupiamųjų pensijų sistemos. Tačiau bendro sutarimo dėl kaupiamųjų pensijų sistemos vietos pensijų sistemoje nėra. Naudodami skirtingus kriterijus, mokslininkai kaupiamąsias pensijų sistemas išskiria kaip antrąją arba trečiąją pensijų sistemos pakopą.
2. Sprendžiant visuomenės senėjimo, pensijų finansavimo problemas, atsižvelgiant į Europos Sąjungos institucijų raginimus, Lietuvoje ir Latvijoje buvo pradėtos struktūrinės pensijų sistemų reformos, kurių metu buvo sukurtos kaupiamųjų pensijų sistemos, finansuojamos iš valstybinio socialinio draudimo lėšų. Pagrindinis šių reformų tikslas buvo ne tik užtikrinti pensijų sistemos stabilumą, bet ir pakeisti ją taip, kad būtų garantuotos didesnės pajamos, sulaukus senatvės pensijos amžiaus. Esminis skirtumas tarp Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų yra jų privalomumas: Lietuvoje sukurta savanoriško dalyvavimo principu grindžiama kaupiamųjų pensijų sistema, Latvijoje – privalomoji kaupiamųjų pensijų sistema. Bendras abiejų valstybių kaupiamųjų pensijų sistemų bruožas yra tas, kad pradėjus dalyvauti kaupiamųjų pensijų sistemose, nutraukti dalyvavimą šioje sistemoje ir grįžti tik į valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą nėra leidžiama.
3. Lietuvoje dalyvavimas kaupiamųjų pensijų sistemoje prasideda nuo pensijų kaupimo sutarties sudarymo ir įregistravimo sutarčių registre. Latvijoje, tapus valstybinio socialinio draudimo sistemos dalyviu, automatiškai tampama ir kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviu. Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemoje gali dalyvauti siauresnis asmenų ratas nei Latvijoje, nes Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatyme numatyta, kad kaupiamųjų pensijų sistemoje gali dalyvauti tik pagrindinei ir papildomai pensijos daliai privalomai draudžiami asmenys. Manytina, kad toks reguliavimas turėtų būti pakeistas, nes iš asmenų, draudžiamų valstybės biudžeto lėšomis, savanoriškai pagrindinei ir papildomai pensijos daliai apsidraudusių asmenų, bei asmenų, mokančių įmokas tik pagrindinei pensijos daliai, yra atimama teisė tapti kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviais.

4. Kaupiamųjų pensijų dalyviai pensijų fonduose, kuriuos valdo privačios bendrovės, kaupia pensijų kapitalą, į kurį jie įgyja teisę sulaukę senatvės pensijos amžiaus. Latvijoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis turi teisę pats pasirinkti išmokų mokėjimo formą – prijungti sukauptą pensijų kapitalą prie valstybinio socialinio draudimo pensijų kapitalo arba įsigyti pensijos iki gyvos galvos polisą. Lietuvoje dalyviui mokamos išmokos forma (vienkartinė pensijų išmoka, periodinė pensijų išmoka, anuitetas) priklauso nuo sukaupto pensijos kapitalo dydžio. Manytina, kad toks reglamentavimas turėtų būti pakeistas, suteikiant dalyviams teisę patiems apsispręsti dėl norimos pensijų išmokos formos.
5. Siekiant užtikrinti kaupiamųjų pensijų sistemos lėšų valdymo skaidrumą ir saugumą, yra sukurta priežiūros institucijų sistema. Šioms institucijoms suteiktos plačios teisės ir įgaliojimai: išduoti arba panaikinti licencijas kaupiamųjų pensijų sistemų lėšų valdymo veiklai, taikyti poveikio priemones už norminiuose teisės aktuose nustatytų įpareigojimų nesilaikymą, kontroliuoti reklamos skelbimą, tikrinti pensijų kaupimo bendrovių veiklą ir kt. Lietuvoje yra susiklosčiusi priežiūros institucijų specializacija: valdymo įmonių veiklos priežiūrą atlieka Vertybinių popierių komisija, o draudimo įmonių – Draudimo priežiūros komisija. Latvijoje kaupiamųjų pensijų sistemų lėšas valdančių bendrovių veiklą prižiūri Finansų ir kapitalo rinkos komisija.
6. Ekonominės krizės kontekste išryškėjo pensijų fondų efektyvumo priklausomumas nuo finansų rinkų svyravimų. Siekiant apsaugoti kaupiamųjų pensijų sistemų dalyvių lėšas, įstatymų leidėjai galėtų priimti tokius teisės aktų pakeitimus: 1) susieti pensijų kaupimo bendrovių administravimo mokesčio dydį su fonde esančių lėšų investiciniu prieaugiu; 2) įvesti automatinį kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvių turto perkėlimą į mažiau rizikingus pensijų fondus artėjant jų pensiniam amžiui; 3) panaikinti apribojimą, neleidžiantį Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviui 3 metus nuo pensijų kaupimo sutarties sudarymo pakeisti pensijų kaupimo bendrovę; 4) numatyti, kad Latvijos pensijų kaupimo bendrovės privalo turėti konservatyvųjį pensijų fondą.

Literatūros sąrašas

I. NORMINĖ LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511.
2. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3472.
3. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765.
4. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo, valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, draudimo įstatymo, pridėtinės vertės mokesčio įstatymo, gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3474.
5. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447.
6. Lietuvos Respublikos valstybio socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.
7. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2009, Nr. 25-971.
8. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 94-4246.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo*

- biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 1997, Nr. 23-546.*
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas *Dėl teisėjų darbo apmokėjimo įstatymo normų. Valstybės žinios, 2001, Nr.62-2276.*
 3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5057.*
 4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo“ nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1156 patvirtintų valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1994 m. liepos 18 d. redakcija). Valstybės žinios, 2003, Nr. 115-5221.*

Latvijos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Latvijos Respublikos valstybinių pensijų fondų įstatymas. Latvijas Vestnesis, 2000, Nr. 78/87.
2. Latvijos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. Latvijas Vestnesis, 1997, Nr. 274/276.
3. Latvijos Respublikos ministrų kabineto nutarimas Nr. 272 „Dėl valstybių pensijų fondų sistemos valdymo“. Latvijas Vestnesis, 2003, Nr. 82.
4. Latvijos Respublikos ministrų kabineto taisyklės „Dėl gyvybės draudimo sutarties nuostatų“. Latvijas Vestnesis, 2003, Nr. 42.

5. Latvijos Respublikos finansų ir kapitalo rinkos komisijos nutarimas Nr. 31 „Dėl valstybinių pensijų fondų lėšų valdytojų licencijavimo“. Latvijas Vestnesis, 2002, Nr. 35.

Latvijos Respublikos teisės aktų projektai

1. 2009 m. kovo 18 d. Latvijos Respublikos ministrų kabineto Valstybinių pensijų fondų įstatymo pakeitimo projektas. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.saeima.lv/saeima9/lasa?dd=LP1147_0>.

II. SPECIALIOJI LITERATŪRA

Monografijos, knygos

1. BARR, N. *The welfare state as piggy bank*. Oxford: Oxford University Press, 2001. p. 295. ISBN 0-19-924659-9.
2. GUOGIS, A. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 80. ISBN 9986-752-76-0.
3. International Labour Office. *Pension reform in the Baltic states*. Budapest. 2006. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/socsec/baltic_pension_reform.pdf>.
4. KATKUS, A.; MARTINAITYTĖ, E. Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2002, p. 75.
5. Organization for economic co-operation and development. *Pensions at a glance: public policies across OECD countries 2007*. Paris: OECD, 2007, p. 204. ISBN 978-92-64-03214-9.
6. POTERAJ, J. *Pension systems in 27 EU Countries*. Vilnius: The Association of Polish Scientists of Lithuania, 2008, p.560. ISBN 978-9955-888-13-0.
7. World bank. *Averting the old Age Crisis. Policies to protect the Old and promote Growth*. 1994. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/09/01/0>>

00009265_3970311123336/Rendered/PDF/multi_page.pdf>.

Straipsniai žurnaluose ir kituose spausdintiniuose tęstiniuose leidiniuose

1. BARTKUS, A. Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų pensijų fondų veiklos ypatumų įvertinimas. *Ekonomika*, 2007, t. 78, p. 7-23.
2. GYLYS, P. Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontraversijos. *Viešoji politika ir administravimas*, 2002, Nr.2, p. 78-85;
3. GYLYS, P. Reforms of pension system in Lithuania. *Ekonomika*, 2004, t. 66, p. 7-18.
4. GUOGIS, A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos. *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(2), p. 26-34.
5. LAZUTKA, R. Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai. *Ekonomika*, 2008, t. 82, p. 104-126.
6. LAZUTKA, R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 2007, t. 18, Nr. 2, p. 64-80.

Straipsniai, konferencijų medžiaga ir kiti šaltiniai internete ir kitose elektroninėse laikmenose

1. Latvian reform stands the test pf time. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d].
Prieiga per internetą:
<http://globalpensions.com/data/GP_pdfs/features/feature_pdf_732.pdf>.
2. Latvijos Respublikos Seimo 2009 m. kovo 26 d. posėdžio protokolas. [interaktyvus].
[žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://www.saeima.lv/saeima9/lasdk?dd=20090326>>.
3. LAZUTKA, R. Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Tyrimo „Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos“ ataskaitos I dalis. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm>>.
4. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Šalies ekonomistų kreipimasis: Dėl pensijų reformos žlugdymo. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.] Prieiga per internetą:

- http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/salies_ekonomistu_kreipimasis_de_l_pensiju_reformos_zlugdymo/5193>.
5. Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija. Pensijų kaupimo veikla. Vienkartinė ar periodinės pensijų išmokos. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.dpk.lt/pensiju.ismokos.php?part=2>>.
 6. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 2 ir 4 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=333186&p_query=&p_tr2=&p_tr2=>.
 7. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos sistemą. 2003. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>.
 8. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas. 2001. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>>.
 9. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2001 m. balandžio 18 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=130104&p_query=&p_tr2=>;
 10. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2001 m. lapkričio 30 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=155167&p_query=&p_tr2=>.
 11. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2002 m. spalio 4 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=187763&p_query=&p_tr2=>.
 12. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Pensijų kaupimo sutartys. [interaktyvus]. [žiūrėta:

- 2009 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sodra.lt/index.php?cid=280>>.
13. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. Valstybinio audito ataskaita. Socialinio draudimo sistemos reforma. 2008. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <www.vkontrole.lt/auditas_ataskaita.php?2582>.
14. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. Dėl situacijos finansų rinkose įtakos pensijų fondų sistemai. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <[www.lps.lt/usr_img/VPK%20tyrimas%20apie%20fondu%20situacija\(1\).doc](http://www.lps.lt/usr_img/VPK%20tyrimas%20apie%20fondu%20situacija(1).doc)>.
15. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. JAV būsto paskolų krizės poveikis Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondams. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpk.lt/documents/kriziu%20poveikis%20II%20pakopos%20PF.pdf>>.
16. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. Pensijų fondų 2008 m. gruodžio 31 d. investicinių portfelių apžvalga. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/14010/>>.
17. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. Pensijų ir investiciniai fondai. II pakopos pensijų rezultatai bus skelbiami kas mėnesį. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 2 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/14014/>>.
18. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija. Valdymo įmonių valdomų pensijų fondų investicinių portfelių 2008 m. apžvalga. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpk.lt/new/documents/2008%20PF%20apzvalga.pdf>>.
19. Ministry of welfare of the Republic of Latvia. Social report. 1997. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lm.gov.lv/upload/socialais_zinojums/soczin_par1997_eng.pdf>.
20. Nordea, Merita bank Plc has become a Custody bank of the funded pension scheme assets. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nordea.lv/Press%2bReleases/2001/2372001/82222.html>>.
21. State social insurance agency of the Republic of Latvia. 2-nd Tier – Mandatory State funded pension scheme. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 15d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=en&cat=705>>.

22. SWINKELS, L., VEJINA, D., VILANS, R. Why don't Latvian pension funds diversify more internationally?. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.sseriga.edu.lv/library/working_papers/FT_2005_1.pdf>.
23. The financial and capital market commission of the Republic of Latvia. 2008-09-30 Management of State-funded pension scheme assets in 3 quarters of 2008. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.fktk.lv/en/statistics/pension_funds/quarterly_reports/20080930_management_of_statefu>.
24. Treasury of the Republic of Latvia. Public report for 2007. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.kase.gov.lv/texts_files/vkpp07eng3.pdf>.
25. World bank. *Lithuania: Reform of pension system*. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą:
< <http://www.pensijusistema.lt/index.php?123355526>>.

Kaupiamųjų pensijų sistemų reglamentavimas: Lietuvos ir Latvijos palyginimas

Santrauka

Šio darbo tikslas yra Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų teisinio reglamentavimo palyginimas. Taipogi šiame darbe yra atskleidžiama kaupiamųjų pensijų sistemų vieta pensijų sistemoje, Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų sukūrimo priežastys ir eiga.

Pensijų sistema susideda iš pakopų. Nėra bendro sutarimo tarp mokslininkų, kuriai pensijų sistemos pakopai priskirti kaupiamųjų pensijų sistemą. Vieni jas išskiria kaip antrąją pensijų sistemos pakopą, kiti – kaip trečiąją.

Lietuvoje buvo sukurta savanoriškumo principu grindžiama kaupiamųjų pensijų sistema, Latvijoje – tam tikroms asmenų amžiaus grupėms privalomoji kaupiamųjų pensijų sistema. Šių abiejų sistemų bendras bruožas yra tas, kad pradėjus dalyvauti šiose sistemose, išstoti iš kaupiamųjų pensijų sistemos ir grįžti tik į valstybinio socialinio draudimo sistemą, jau nebegalima. Kaupiamųjų pensijų sistemų lėšų administravimą vykdo privačios bendrovės, kurios yra griežtai valstybės institucijų prižiūrimos.

Dėl ekonominės krizės kritus akcijų vertėms vertybinių popierių rinkose, sumažėjo ir kaupiamųjų pensijų fondų lėšos. Siekiant sumažinti kaupiamųjų pensijų sistemų dalyvių riziką ekonominių nuosmukių laikotarpiu prarasti sukauptas lėšas, abiejų valstybių įstatymų leidėjai turėtų padaryti atitinkamus teisės aktų pakeitimus.

Regulation of the cumulative pension funds systems: comparison of Lithuania and Latvia

Summary

The purpose of this paper is to compare the regulations of cumulative pension funds systems in Latvia and Lithuania. The position of the cumulative pension funds system in the pension system, the purpose and process of the creation of cumulative pension funds systems in Lithuania and Latvia are also discussed in this paper.

Pension system can be divided into the tiers. There are no general agreement between the academics regarding the position of the cumulative pension funds system in the pension system. Some of the academics qualify the cumulative pension funds system as the second tier, the others qualify it as the third tier of the pension system.

The voluntary cumulative pension funds system was created in Lithuania. In Latvia the participation in the cumulative pension funds system was mandatory to the persons who were under thirty years old, the others could voluntary join the cumulative pension funds system. The general feature of these systems is that the participants can not terminate their participation in the the cumulative pension funds system and return to the public pension system. The management of assests of the cumulative pension funds systems are in the hands of private companies, which are strictly supervised by the public institutions.

The value of the cumulative pension funds assets have decreased regarding the fall of the value of the stocks in the market. There should be made some changes of the regulations of the cumulative pension funds system regarding the decrease of the risk to lose accumulated pension capital to the participant of the cumulative pension funds system.